

TÖRTÉNELEM ~ NÉPELET ~ NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

V. évfolyam (2011) 2. szám

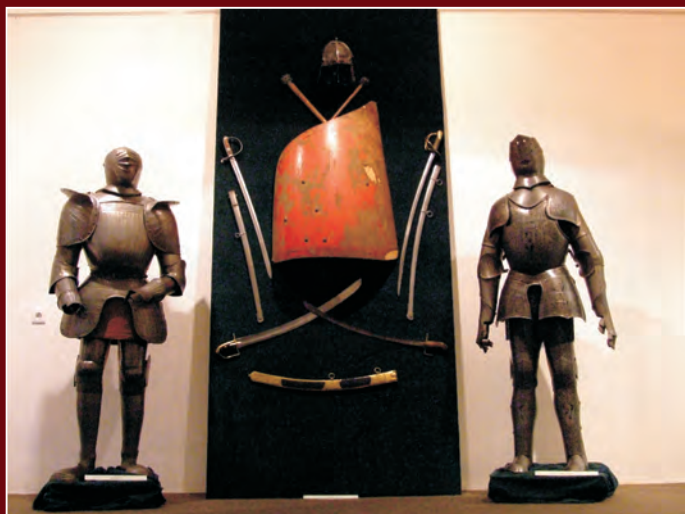

A székely nemzet pecsétje

2011. június 9-én a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeumban *Üzenet a múltból. Székelyföldi címerek és pecsétek* cím alatt történelmi tárgyú kiállítás nyílt. A tárlaton 133 év lappangás után végre megtekinthettük a székely nemzet pecsétnyomóját, a székelység ezüstbe metszett jelképét.

Az Erdélyi Fejedelemség jogi alapját a három nemzet¹ uniója (unio trium nationum) képezte, az évente többször összehívható országgyűlés volt a helye a politikai érdekek konfrontációjának. A fejedelem mindig erős hatalommal rendelkezett, eldönthette a vitákat, felmerülő ellentéteket. Formailag ez abban is megnyilvánult, hogy az országgyűlés határozatait a fejedelemség fennállásának első századában a mindenkori fejedelem pecsétjével hitelesítették. Kihasználva a központi hatalom átmeneti gyengülését, a 17. század közepén, 1659-ben megszavazták, hogy az országgyűlési határozatokat csak mindhárom nemzet beleegyezésével lehessen kiadni. Ez a gyakorlatban úgy valósult meg, hogy mindenik nemzet a saját pecsétjével erősítette meg a kiadványokat, és bármelyik hiányában érvénytelen volt a határozat.

„Látjuk kegyelmes urunk ebből is országul nagy fogatkozásainkat, hogy bizonyos pecsétünk nem lévén, netalán most immáron kárunkon experiáljuk annak ekkédiglen való szükséges meglétét. Hogy ezért ebből is jövőendőben is nagyobb incommoditásunk ne következhessek, illendőnek ítéltük a Nagyságod tetszéséből, hogy bizonyos négy pecsétek metszessenek az országnak négy nagyobb rendei szerint, melyeknek egyike, úgy mint az erdélyi vármegyéké, álljon az ország praesidensénél, avagy az erdélyi ítélmesternél. A másik, mely a székelységé lésszen, az udvarhelyi főkapitánynál. A harmadik, mely a szász nációé, a szebeni polgármesternél. A negyedik pedig, mely az Erdélyhez incorporáltatott Magyarország részéjé, álljon azon részben lévő ítélmesternél. Ha pedig valamely időben ítélmester nem találna lenni a partiumban, olyankor álljon Bihar vármegyei főispánnál; kik is sub fine christiana kötelesek legyenek azoknak conserválására, úgy hogy semminemű időben, sem senkinek parancsolatjára ki ne adják, hanem csak az országnak rend és rendkívül való gyűlésében, olyankor vagy ő maguk vigyék elő, vagy hogy igen hiteles emberektől küldjék bé, ha ő maguk semmi úton bé nem mehetnének, és ha kik ezek közül a halál által elragadtatnak, maradékok mentül hamarább vagy valamely káptalanban, vagy hogy az ítélmestereknek szorgalmatos gondviselés beadják, testimoniálist vévén róla, egyébaránt azuktul kívánjuk elő. A pecsétek pedig ilyenek legyenek: az erdélyi vármegyéknek a pecsétre metszett insignájok légyen egy fél sas, környül való írása: **Sigillum comitatum Transylvaniae**. A székelységnek légyen egy fél hold és nap, környülvaló írása: **Sigillum nationis Siculicae**. A szászságé légyen hét kolcsos város, környül való írása: **Sigillum nationis Saxonicae**. A Magyarország Erdélyhez incorporáltatott részéjé légyen négy folyóvíz s a kettős kereszt, környülvaló írása: **Sigillum partium Hungariae Transylvaniae annexarum**. Ehhez ezt is hozzáadván, ha valaha valamely időben (kit isten eltávoztasson)

Pillanatképek a kiállitásról
Róth András Lajos felvételei

Magyarország részei Erdélytől, ha csak ideig is el találnának szakadni, amint immár szomorú példánkra egynehányszor meg is lött, in tali casu az erdélyi három nemzetből álló statusok egész corpust constituálván, az három pecséttel nomine totius regni pecsételhessenek, és azok alatt mindenféle expediálhassanak szintén úgy, mint amikor Magyarország részei véle egy corpus voltak. Ez pecsétek nélkül, avagy ezek közül csak valamelyik nélkül is, excepto casu praemisso, ha valamely expediói nomine regni kelnének, erőtlének és hitel nélkül való legyenek.”²

A csatolt részek pecsétje feltehetően el sem készült, a másik három viszont még a határozat évében elkészülhetett, és használatba is vették. A székelyek és szászok pecsétje 1661-ben elveszett,³ de a régiék mintájára újakat vésettek I. Apafi Mihály fejedelem parancsára.

Az erdélyi három politikai nemzet címereinek egyesítéséből a 16. század végéről már ismerjük a fejedelemség címerét. „Báthori Kristóf nemzetsége címerével pecsételt. Fia, Zsigmond fejedelem alatt 1590-ben alakult ki Erdélynek a magyar, székely és szász nemzet címeréből összetett címe-re.”⁴ A székelyek címeréről Jakab Elek a következőket írta: „A székelyek címerében a pajzson egy kardot tartó páncélos kar volt, ennek közepe táján egy medvefő és szív, a kard hegyén korona, ... kerületén e körirat volt: 'A három törzsű székelyek pecsété' – Arma trium generum Scythulorum. 1437-ben Zsigmond új címet ad a székelyeknek: mivel szorgalmasan vigyáztak, adja a napot és holdat, melyek szintúgy vigyáznak az égen.”⁵ Viszont Sebestyén József szerint: „Hogy az erdélyi három nemzetnek volt e külön-külön címe-re, homály fűdi. [...] Hogy a székely nemzetnek kék mezőben napot és holdat mutató címerét – az azelőtt használt medvefőn, szíven és koronán átszúrt kardot tartó páncélos kart ábrázoló címere helyett – Zsigmond király adományozta volna, nem bizonyítható.”⁵ A korábbi címer Marosvásárhely és Székelyudvarhely címerében élt tovább. Báthory Zsigmond nagypecséjtének jobb oldali kartusában Erdély címere látható: felül a nap és a növekvő félhold, alatta a növekvő sas, az alsó mezőben a hét bástya. A pecsétlen Havasalföld és Moldva címerében is látható a nap és a hold.

Erdély címere összetett címer, az összetevő három rész 1659-ben külön-külön is közjogi jelentőséget kapott. „Az ország nevében kiállított okmányokat 1659 óta mindhárom nemzet pecsétjével kellett kiállítani, különben nem voltak érvényesek.”⁷ Használatukról így rendelkeznek: „Ennek utána a pecsétes írott artikulusok, hogy egy exemplárt [példányt] tartsanak magoknál ítélmester atyánkfiai, és midőn az artikulusoknak kinyomtatása elvégződik, vitessék ítélmester atyánkfiai kezekbe, és ott conferálván a rezervált exemplárra [összevetvén a visszatartott példánnyal], ha mi fogatkozás esik a nyomtatásban, azt hivatalokhoz tartozó kötelességek alatt corrigálják [kijavítják], azután bocsáttassanak ki a nyomtatott artikulusok, végeztük.”⁸

A három pecsétnyomó használatának ideje túlélte az Erdélyi Fejedelemség bekebelezését a Habsburg Birodalomba. Az 1791. évi törvénycikkelyeket a királyi főkormányzók és a három nemzet pecsétje hitelesítette. Ettől kezdve a határozatokat nem rendi alapon, hanem egyénenkénti szavazással⁹ hozták. Az ebben a rendszerben kisebb súllyal rendelkező szászok a pecsét kiadásának megtagadásával értek el jobb

(folytatás a 4. oldalon)

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.

V. évf. (2011) 2. szám

História

- 2 Zepezcaner Jenő: A székely nemzet pecsétje
- 5 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 10. Dr. Pál Gábor iratai
- 8 Mihály János: Bethlen Gábor fejedelem zászlóiról

Megkérdeztük

- 10 „En mindennek örvendek, ami a történelmi valósághoz közelebb visz”
Kolumbán Zsuzsanna beszélgetése Gyöngyössi János vegyész-mérnökkel, a székely templomerődök kutatójával

Lábjegyzet

- 12 Oláh Sándor: Egy emlékezet-könyv margójára

Életutak

- 14 Róth András Lajos: Aki szándéka ellenére lett (jó) könyvtáros
- 16 Kovács Árpád: Vetró András történelmi nagyjai

Székely fonó

- 18 Kőváry László: Történelmi adomák

Forrásközelben

- 20 Mihály János: Az abásfalvi Csoma család nemeslevele

Népi kultúra

- 22 P. Buzogány Árpád: Mondák és találós kérdések Kőröspatakról
- 24 Demeter Csanád: Néma orvos
- 25 Gálfalvi Gábor: A székely népviselet

Jelzések, emlékek, vélemények

- 27 Balácsi Dénes: „Akit szerettek az asszonyok”

Évfordulóink

- 29 P. Buzogány Árpád: Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók. 2011. április–június

A címlapon: a székely nemzet pecsétnyomója.

ÖRÖKSÉGÜNK: Történelem. Népélet. Néphagyomány. V. évfolyam (2011) 2. szám

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Harghita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont. **Igazgató:** Szöcs Endre.

A Forrásközpont fenntartója: Harghita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsanna.

Szerkesztőbizottság: P. Buzogány Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, Kovács Árpád.

ISSN 2067-7367

© A szerkesztőség előzetes értesítése, beleegyezése nélkül tilos a lapban közölt írásokat újra megjelentetni.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. December 1 utca, 9. szám, II. emelet.

A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szöcs Klára) telefonszámon, illetve az oroksegunk@hereditas.ro e-mail címen. További információk a www.oroksegunk.ro honlapon találhatók.

Támogató: Nemzeti Kulturális Alap

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt., DTP Stúdió

Médiapartner: Szabadidőkalauz, www.szabadidokalauz.ro

alkuhelyzetet. Ezt a „fegyvert” felhasználták az 1841–1843. évi országgyűlésen is, mikor az erdélyi múzeum felállítására külön adó megadását tervezték.¹⁰

Az 1837–1838. évi országgyűlés alkalmával is használták a pecséteket.¹¹ Sőt Udvarhelyszék főkirálybírája, Daniel Gábor még 1865-ben is fontosnak tartotta, hogy magával vigye az országgyűlésre.¹² A pecsétnyomót 1849 után, mikor a közigazgatás addigi autonómiáját felszámolták, a főkormányzók levéltárában őrizték.¹³

Az osztrák–magyar dualista rendszer idejében a közigazgatás polgári átalakítása, centralizálása során, mikor a székely székely megyékké alakultak, a rendi társadalomban használt „nemzeti” pecsétek elvesztették jelentőségüket. Daniel Gábor, Udvarhely vármegye főispánja kérdést intézett a törvényhatósági bizottsághoz 1877. február 12-én „a székely nemzet pecsétjének elhelyezése tárgyában.” Ugyanakkor a többi székely megye véleményét is kikérte. Az így kialakult vélemény eredményeként a pecsétnyomót a kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesületnél helyezte el megőrzésre.¹⁴ A megőrzésre letett, de nem adományt képező pecsétnyomó nem került leltárba. Később a kolozsvári Nemzeti Történeti Múzeumba került. Az elveszettnek hitt tárgyat Gyulai Pál muzeológus azonosította és közölte.¹⁵

A jó minőségű ezüsből készült székely pecsétnyomó átmérője 35 mm, vastagsága 3 mm, súlya 31,90 g. Lenyomtatán (ami tükörképe a pecsétnyomó metszetének) lefektetett ovális pajzsban jobb oldalon sugaras nap arc, bal oldalon sugaras növekvő hold arc látható. A pajzsot barokkos díszítés veszi körül, a kettős vonalkörben elhelyezett feliratot levétkör zárja le.

A vármegyék pecsétnyomója ezüsből készült, a Magyar Országos Levéltárban őrzik. Az eredeti pecsétnyomó 36 mm átmérőjű és 3 mm vastagságú ezüstlap, fogantyú nélkül, kék béléssű kis bőrkazettában. Hátán kalapálás nyomai láthatók, szélébe egy kis kereszt van bevésve.

A szász pecsét sorsa számomra ismeretlen.

Nagyajtai Kovács István¹⁶ válaszként a *Nemzeti Társalkodó* oldalain a három pecsét feliratáról zajló vitára¹⁷ közli a feliratokat és litográfiaiban – amely részleteiben eltér az eredetitől – rajzaikat:

SIGILLUM x COMITATVVM x TRANSILVANNIE *

SIGIL: NATIONIS . SICVLICAE LO
ERDELIORSZAGAE HA *

SIGIL . NATIONIS . SAXONICAE . ROM
NEMZETBOL AL :

A székely és szász pecséteken olvasható magyar szavak és szótöredékek (kiemelve) összeolvasva a HA/ROM NEMZETBOL AL/LO ERDELIORSZAGAE mondatot adják.

Zepeczaner Jenő

1. A „nemzet” korabeli értelmezésében, mely nem etnikai, hanem közjogi fogalom volt.

2. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. XII. köt. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1887. 295. Az 1659. május 24-e és június 15-e között Szászsebesen tartott erdélyi országgyűlés határozatának III. artikulusa.

3. Feltehetően a háborús események következtében.

4. Keöpeczi Sebestyén József: *Erdély címere*. <http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0007.html>

5. Jakab Elek: Az erdélyi országos címerek története. *Századok*. 1867. 336.

6. Keöpeczi Sebestyén József: *Erdély címere*. <http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0007.html>

7. Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora*. I. Bp., 1934. 76.; Jakab Elek – Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849-ig*. Bp., 1901. 391.

8. *Compilata Constitutiók*. III. rész, XII. cím, 1. art. *Corpus Juris Hungarici*. CD-ROM. Szerk. Pomogyi László. KJK-KERSZÖV kiadása, Bp., 2000.

9. individualia suffragaria

10. Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár, 1944. 36.; Balogh Artúr: Az erdélyi szellem. *Erdélyi Múzeum*. 1941. 1-2. füzet. 3-4.

11. „A mely hűségi eskünk letételéről örökös hódolatunk és alávetettségünk jelül és bizonyoságul, kiállítjuk az eme fejedelemség három nemzeti pecsétének reányomásával, saját kezünk aláírásával és az egyesek pecségeinek reáillesztésével megerősített és biztosított, s a császári királyi szent felséghez, a mi legkegyelmesebb urunkhoz benyújtandó jelen oklevelet.” Az 1837-1838. évi I. tc. Záróformula. *Corpus Juris Hungarici*. CD-ROM. Szerk. Pomogyi László. KJK-KERSZÖV kiadása, Bp., 2000.

12. „Magamhoz véve a székely nemzet pecsétjét, a kitűzött időre Kolozsvárra utaztam.” Daniel Gábor: *Udvarhelyszéki események*. Kézirat az udvarhelyi Haáz Rezső Múzeumban. I. 70.

13. „...a székely nemzet pecsétjét, mely mindig az udvarhelyszéki főkirálybírónál állott, még június 30-án, ugyanazon hó 25-i 937. sz. a., a főkormányzók elnökének leirata mellett, a főkormányzók levéltárából megkaptam. Ennek körirata a magyar és szász nemzet pecsétjein levővel együtt tette a 'három nemzetből álló erdélyi országgyűlés' körmondatát.” Uo. I. 28-29.

14. „A székely nemzet pecsétnyomóját a házi pénztárba helyeztem el [1876], később az erdélyi múzeumba, hol most is [1898] feltalálható.” Uo. II. 34.

Daniel Gábor emlékirataiban még egy pecsétani érdekességet említ: „Udvarhelyszék nagy pecsétes címerét Mária Terézia adományozta 1757-ben. Mely címet használt az előtt, biztosan nem tudom, de az ebben levő öt csillag, mely az öt székely széklet jelképezi, meg a vár aligha a régiből vétetett át. Báró Henter Antal, a báró Henter József apja, ki Macskási előtt volt Udvarhelyszék főkirálybírája, ezüstbe metszette ezen nagy pecsétet, melynek szélyén ezen betűk vannak bevésve: B.A.H.S.J.R. Eleinte nem jöttünk rá ezen betűk jelentésére, de később megfejtettük. E szerint: Baro Antonius Henter Supremus Judex Regius. Nem szabályszerű egy törvényhatóság címerén a főkirálybíró nevének alkalmazása. A kisebb pecsétnyomókon ez nincs meg.” Uo. II. 127.

15. Gyulai, Paul: În legătură cu un tipar de sigiliu considerat pierdut. *Studii și Materiale*. Tg. Mureș, II. 1967. 99–105.

16. Nagy Ajtai Kovács István: A' magyar, székely és szász nemzetek pecsétjeik. *Nemzeti Társalkodó*, 1834. április 29. 287–290.

17. Agrippa [Szász Károly]: *Diplomaticai Különösség*. *Nemzeti Társalkodó*, 1833. augusztus 10. 81–86.; Kemény József: Értekezés Erdélynek nemzeti pecsétjein található körül-írásokról. *Nemzeti Társalkodó*, 1833. szeptember 7. 145–160.; Kemény József: További jegyzés és figyelmeztetés. *Nemzeti Társalkodó*, 1833. október 26. 271–272.

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 10.

Dr. Pál Gábor iratai

Dr. Pál Gábor (1883–1968) életútja

A két világháború közötti időszak jeles erdélyi politikusa, a kisebbségbe szorult erdélyi magyarság szószólója Várdotfalván (ma Csíksomlyóval együtt Csíkszereda része) született. Édesapja, id. bethlenfalvi Pál Gábor (1852–1935) harmincöt éven keresztül a csíksomlyói, majd csíkszeredai katolikus gimnázium mennyiségtanára, és a 20. század első évtizedében az iskola igazgatója volt, aki nem csupán pozíciójából, de habitusából adódóan is a csíki közélet meghatározó egyéniségének számított. Édesanyja, Fodor Ludovika (1855–1939) csíkcsekefalvi Fodor Ignác 48-as honvédszázados leánya, a csíki századforduló karakteres nőalakja, a csíksomlyói nőegylet elnökjeként számos hagyományörző rendezvény kezdeményezője és lelkes szervezője volt. Házasságukból három gyermek született: Gizella (1880–1918), Gábor és Andor (1890–1982).

Ifj. Pál Gábor elemi tanulmányait és a gimnázium első két osztályát Csíksomlyón végezte, majd Kolozsváron tanult tovább, előbb a piaristáknál, majd a gimnázium elvégzését követően a jogi fakultáson. Egyetemi tanulmányai befejezését követően, 1905-ben jogi doktorátust szerzett. Pályája első éveiben ügyvédként működött Csíkszeredában, majd az első világháború kitörésének évében átvette a 48-as, függetlenségi irányultságú *Csíki Hírlap* felelős szerkesztői teendőit. A világháborúban előbb Bukovinában munkaszolgálatosként (1914), majd Brassóban jelentőlovas kiképzőként szolgált (1915). A következő évben alakulatát, a népfelkelő huszárokat frontszolgálatra rendelték, így a tisztjelölt Pál Gábor galíciai, orosz–lengyel területeken harcolt és szerzett hadnagyi rangot. 1916 őszén alakulatával részt vett Románia katonai megszállásában, de 1917 tavaszán századát már újból Bukovinába vezényelték. Itt, az oroszok elleni harcokban szerzett súlyos nyaksérülést, melynek nyomait élete végéig hordozta. Kórházi kezelése után tartalékosként hazaengedték, majd 1918-án főhadnaggyá léptették elő.¹

*A romániai nemzetiségek és a kultúróna megyéi (csíkozott területek)*²

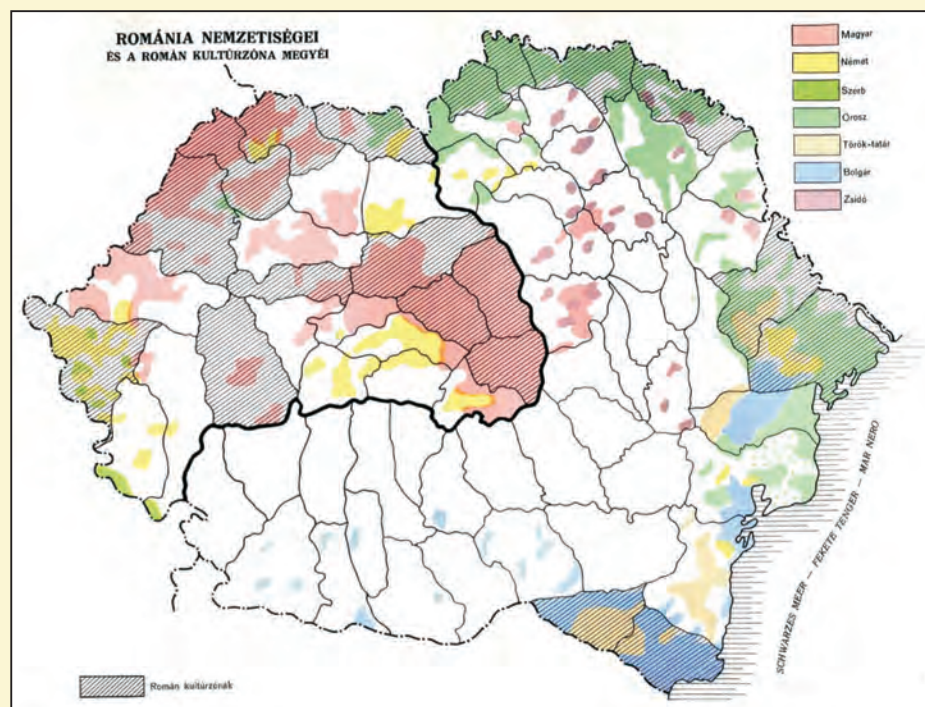
1918 őszén Csík vármegye közgyűlése megyei főügyésszé nevezte ki, tisztességét azonban 1920-ban elveszítette. A sorozatos román jogsértések nyomán egyre aktívabban kezdett politizálni, részt vállalt a Magyar Szövetség létrehozásában, majd ennek ellehetetlenülését követően az Országos Magyar Párt Csík megyei tagozatában tevékenykedett (1928-tól a tagozat elnökeként). Több beadványt, tiltakozást, panaszlevelet juttatott el Genfben a Népszövetséghez vagy Bukarestbe a román kormányhoz, és számos tanulmányt szerkesztett egymaga vagy társszerzőként, melyekben az 1923-ban kisajátított Csíki Magánjavak múltját és helyzetét ismertette, illetve a Magánjavak jogtalan elkobzására hívta fel a nemzetközi közvélemény figyelmét. Az Angelescu-féle román oktatási törvény (1924) által szétzilált magyar iskolarendszer és anyanyelvű oktatás érdekében, a kultúróna által teremtett diszkrimináció, valamint a román tankönyvek magyarokat sértő megfogalmazásai ellen több, a Népszövetséghez intézett, alaposan dokumentált beadványban emelte fel szavát (1930–1931) – ezek megszövegezésében szerzőtársa Balogh Artúr szenátor, az Országos Magyar Párt elnöki tanácsának tagja volt.

Írásai közül az alábbiakban az 1924. évi tanügyi törvény által intézményesi-

tett kultúrónáról³ és annak negatív hatásairól írt, és „A Nemzetek Szövetsége magas Tanácsának” Genfben felterjesztett pótbeadványából válogatok szemelvényeket.⁴

„A kultúróna hatásai az állami oktatásnál. Az 1919. évi dec. 9-i párizsi egyezmény 10. cikke értelmében Románia kötelezettséget vállalt, hogy az állami elemi iskolákban anyanyelvükön nyernektanítást a kisebbségekhez tartozó román állampolgárok gyermekei ott, hol a kisebbségek jelentékeny arányban laknak. E cikk szerint a román kormány ezekben az állami elemi iskolákban kötelezővé teheti a román nyelvnek, mint tantárgynak tanítását is. Ugyanezen egyezmény 11. cikke ezenfelül autonóm jogot biztosít tanügyi téren a székelyeknek, kik kompakt egységben laknak Erdély keleti határán. Magától érthetődő, hogy ez az autonómia még inkább magába foglalja azt a kötelezettséget, hogy az állam anyanyelven való tanítást vezessen be az állami iskolákba.

Az 1924. évi állami elemi iskolai törvény 7. cikke szerint azonban »az állami iskolákban a tanítás román nyelven történik«. Ugyanezen cikk megígérte, hogy »a nem román lakosságú községekben a közoktatásügyi minisztérium az illető lakosság anyanyelvének megfelelő tannyelvű iskolákat fog létesíteni, azon

arányban, mint a román községekben is. Ezen iskolákban azonban kötelező lesz a román nyelv tanítása a szabályzat által megállapított óraszámban».

A törvénynek azonban a kisebbség anyanyelvén való tanítást biztosító ezen rendelkezése egyáltalában végre nem hajtatott. Romániában **egyetlen** [P. G. kiemelés] állami elemi iskola nincsen, melyben a román nyelven kívül a többi összes tárgyat a magyar kisebbség nyelvében tanítanak. Ezt igazolja az is, hogy még a kisebbségi egyházak által saját költségükön fenntartott és magán iskolákká lefokozott ősi iskolákban is az 1925. évi magánoktatási törvény 41. cikke értelmében sem lehet kizárólag az anyanyelven tanítani. Ezen cikk szerint: »Bármilyen legyen is a választott tanterv, annak magában kell foglalnia az állam nyelvének, a románok történelmének, Románia földrajzának és az alkotmánytanak, a végrehajtási utasításban megállapítandó óraszámában.« Ugyanezen törvény 39. cikke szerint »az összes, bármilyen fokú és kategóriájú magániskolákban a III. elemi osztálytól kezdve román nyelven tanítandók« a felsorolt tárgyak. Nyilvánvaló, hogy az állami elemi iskolákban sem lehet ezen tárgyakat kisebbségi nyelven tanítani, vagyis ilyen kizárólagos kisebbségi tannyelvű állami elemi iskola nem létezhetik...

Az említett román kimutatás [C. Martinovici – N. Istrati: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*. Cluj, 1921. – B. Z.] szerint Ciuc megye, a legutolsó közigazgatási beosztást véve figyelembe, 132.196 főnyi összlakossággal bír, melyből román 22.418 (17%), magyar 106.640 (81,2%). A román lakosságból 9.361 (47,7%) öt községben lakik, 13.057 román lakos pedig a megye többi 52 községében oszlik meg. A megyének 48 községében vannak állami elemi iskolák, melyek kivétel nél-

kül kizárólag román tanításvizsgálók, az elemi iskolák összes osztályaiban. Olyan községekben, hol a lakosság a román statisztika szerint is 80–99%-ban magyar, anyanyelvén kívül más nyelvet nem beszél, az első elemi osztályos gyermek csak román nyelvű oktatásban részesül, a magyar nyelv még csak mint tantárgy sem szerepel és a gyermekek még írni-olvasni sem tanulnak anyanyelvükön. A Nemzetek Szövetségének magas Tanácsát tisztelettel kérjük, méltóztassék e tények valóságáról meggyőződést szerezni.

Ciuc megyében cca. 200 állami elemi iskolai tanító van. Ezek közül román származású 96, és ezek túlnyomó része a Regat-ból nevezetett ki a kultúrzonára vonatkozó 1924. évi törvény 159. cikkének rendelkezései szerint, kik a magyar nyelvet nem beszélék, nem véve számításba azt, hogy a többi román tanítók között is vannak ilyenek. ... **1.** Miercurea Ciuc a megye székhelye, lakossága 1920. évben 268 román, 1.957 magyar, állami elemi iskolánál van 5 tanerő, és ebből 4 a Regat-ból nevezetett ki. **2.** Sánmartin község lakossága 288 román, 907 magyar, és az állami iskolánál lévő összesen 2 tanerő a Regat-ból jött. **3.** Gheorgheni város lakossága 466 román, 7.994 magyar, és az ott lévő állami iskolánál alkalmazott összesen 7 tanerő közül 6 a Regat-ból nevezetett ki, és ezek a tanítók nem ismerik a kisebbség nyelvét. **4.** Ciumani községben 123 román és 3.690 magyar lakos van, ugyanott az állami iskola összesen 2 tanítója magyarul nem tudó román a Regat-ból. (Ineu községben 1924–28 években az állami iskolánál alkalmazott Theodor Jonescu, ki a Regat-ból jött, és aki egy árva szót nem tudott magyarul, a színmagyar község lakossága folytonos kérésére eltávozott, ennek fejében azonban a közös birtokosságtól (Composesorat) 3.000 Lei jutalmat kért és kapott. Az erről szóló „okmány”, mely Jonescu aláírásával el van látva, azt is kiköti,

hogy elhurcolkodásának költségeit a közös birtokosság fedezze, sőt az eltávozás örömeire és Jonescu tiszteletére rendezendő bankett kiadásait is ugyanaz hordozza. A kiadások a közös birtokosság 1928. évi pénztári naplójában 175. tétel alatt fordul elő.)

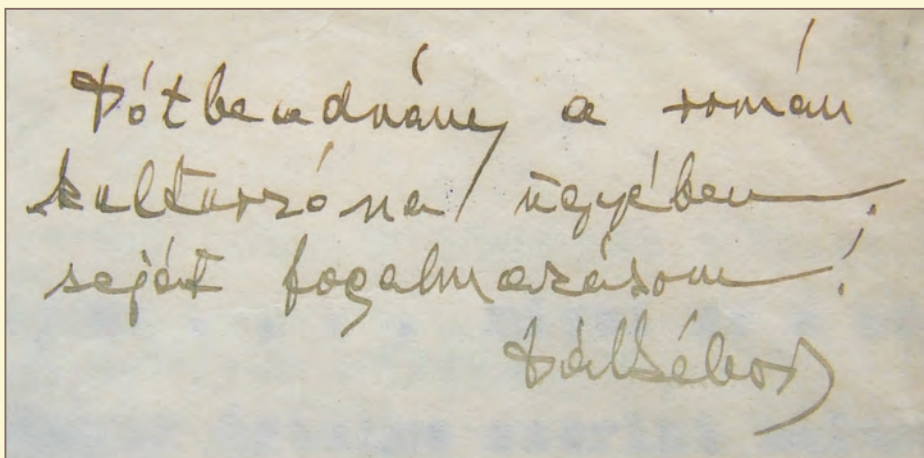
Ciuc megye közigazgatási tanácsa mutatott reá 1928. évben a közoktatási ministeriumhoz intézett feliratában a következőkre: »A kormány megszüntette a magyar tanítási nyelvet a megye területén az összes állami elemi iskolákban és bevezette a kizárólagos román tannyelvet. A tanítók nagy része csak románul tud, nem ismeri a gyermekek nyelvét, úgy hogy a tanító nem tudja magát megértetni a tanulókkal s a gyermekek nem értik meg, hogy a tanító mit beszél. Ezért a harmadik tanévben sem tudnak a gyermekek sem írni, sem olvasni.« Ezt a feliratot a szenátusban 1928. április 3-án Gyárfás Elemér magyar szenátor Anghelescu minister elé tárta, de semmi eredménye nem lett.”

Pál Gábor az Erdélyi Római Katolikus Státus vezetőségi tagjaként több írásban tiltakozott a kisajátított státusvagyron és az erdélyi magyar katolikusokra nézve káros, Szentszékkal kötött konkordátum miatt is. Petícióval fordult a Népszövetséghez a békásiak által bitorolt karcfalvi, csíkjenőfalvi és gyergyószentmiklósi közbirtokossági legelők ügyében is.

1928-ban egyike volt a mandátumot szerzett hat erdélyi magyar szenátornak, rajtuk kívül még tizenhat magyar képviselő jutott be a bukaresti parlamentbe. 1931-től az Országos Magyar Párt parlamenti képviselőjeként politizált, olyan körülmények között, amikor azt a magyar közösség⁵ és a román közvélemény részéről is egyre több kritika érte. A 30-as évek végén Pál Gábor visszavonult a közéletből, és csak 1940-ben, a második bécsi döntést követően kapcsolódott be újból, de már magyar országgyűlési képviselőként.

Budapest megbízásából a Csíki Magánjavak kormány megbízottja lett, de miután Hóman Bálint vallás- és közművelődésügyi miniszter – aki a Magánjavak főfelügyeleti jogát képviselte – nem mutatkozott nyitottnak a Magánjavak újjászervezése ügyében előadott történeti érveire, 1941. november végén Pál Gábor lemondott tisztségéről és újból visszavonult a közéletből. 1944-ben részt vett a szovjet hadsereg elleni gyi-

Pál Gábor széljegyzete a kultúrzonára ügyében a Népszövetséghez írt pótbeadványon

mesi harcokban, hadifogságba esett, ahonnan 1945 szeptemberében tért haza Csíksomlyóra. 1912-1913-ban építettett csíkszeredai házát sosem kaphatta vissza, így haláláig a somlyói szülői házban élt, a kegytemplom közvetlen közelében. Hátralévő éveiben a 48-as forradalom és szabadságharc, valamint az első világháború történetéhez olvasott, készített jegyzeteket, illetve megírta visszaemlékezéseit és szülei életrajzát. A súlyos beteg Pál Gábort, vélhetően a két háború közötti érdekképviseleti szerepvállalása miatt, rendszeresen zaklatták az állambiztonságiak. 1968. október 21-én, testben és lélekben megtörve hunyt el. Irathagyatékát vélhetően a Securitate foglalta le, legalábbis az 1,5 folyóméter terjedelmű iratanyagból 0,25 folyóméternyit (153 iratot, melyek évköre 1918–1942) az Állami Levéltár csíkszeredai kirendeltsége a Belügyminisztérium Hargita megyei Felügyelőségétől vette át 1976-ban.

A levéltár akkori munkatársai **Dr. Pál Gábor iratait** három állagba rendezték:

1. Politikai-jogvédő tevékenységéből származó iratok; 2. Alkotótevékenysége eredményeként keletkezett iratok; 3. Vegyes iratok, sajtóanyag.

Az első iratcsoportban – lévén, hogy számos, a genfi Népszövetséghez benyújtandó memorandum, panaszbeadvány, háttér tanulmány munkapéldánya is közöttük szerepel – több francia nyelvű nyomtatványt is találunk. Mindenképpen figyelmet érdemelnek a következő iratok: *A Csíkszeredai volt székely-határörzökredek alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező „Ruházati-Alap”-hoz, röviden Magánjavakhoz jogosult csíki székely családok panasza* (1. iratcsomó); Pál Gábor és Balogh Artúr által szerkesztett, a román állam oktatáspolitikája tárgyában a Népszövetséghez benyújtott panaszbeadványok munkapéldányai, fogalmazványok, feljegyzések, kormányreagálások (2a-c.);⁶ Dr. Pál Gábor országgyűlési képviselőnek, mint a Csíki Magánjavak ideiglenes kezelésével megbízott kiküldöttnek, a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi miniszterhez írott előterjesztése, a Magánjavak képviseleti szerveinek visszaállítására és a vagyoni viszonyok rendezése tárgyában (6.).

A második, nagyobb egységet az életrajzok, visszaemlékezések, olvasmányjegyzetek alkotják. Ezek között találjuk Pál Gábor torzóban lévő önéletrajzát, amelyben az 1888–1914 közötti eseményeket eleveníti fel (11., 8.), illetve a szülei és a nagypapja, Fodor Ignác szá-

Emléktábla az egykor Pál Gábor által építtetett ház falán (Magyarország csíkszeredai Főkonzulátusa)

zados (1826–1889) életrajzait (7., 9-10.). 1945 utáni csíksomlyói visszavonultságában komolyan foglalkozott a magyar 1848-as eseményekkel és az első világháború történéseivel, és a két témakörben számos jegyzetet készített (12–18.).

Pál Gábor iratanyagának harmadik, legterjedelmesebb részét az újságok, hetik- és havilapok, erdélyi és magyarországi közéleti folyóiratok teszik ki. Megtaláljuk ezek között a *Csíkszereda, Székelység, Csíki Lapok, Csíki Hírlap, Csíkvármegye, Gyergyó, Székely Szó, Székelyföld, Ellenzék, Keleti Újság, Erdély, Budapesti Napló, Budapesti Hírlap, Az Est, Esti Kurír, Népszava* stb. néhány számát, anélkül azonban, hogy bármelyikből komolyabb gyűjteményről beszélhetnénk. Ezen iratcsoport legértékesebb részét azok a térképek jelentik, amelyek a 20. század eleji Csíkszeredát ábrázolják (19–21.).⁷ Ugyanezen fondrészbe került néhány színdarab szövegválogása is (78–83.), amelyek id. Pál Gábor hagyatékából származhatnak, és vélhetően a katolikus gimnáziumban kerültek színpadra a századforduló éveiben.

F 12 Dr. Pál Gábor iratai (évkör: 1870–1961; mennyiség: 84 levéltári egység, 1,50 fm.; leltárszám: 198; magyar, francia és román nyelvű iratok)

Bicsok Zoltán

1. Oláh-Gál Elvira: Pál Gábor élete és munkássága (I. rész). In: *Székelyföld*, XV. évf. (2011) 1. sz. 95–101.

2.***: *Erdély*. A Magyar Történelmi Társulat kiadása. Budapest, 1940. (<http://mek.niif.hu/04700/04729/html/33.html>)

3. Az 1924/176. számú tanügyi törvény 159. cikkelye így szól: „Az elemi oktatás tanügyi káderei, akik nem az alábbi megyékből származnak, és akik az alábbi megyékben fognak dolgozni: Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Hunyad, Vișnița, Văscăuți, Coțmani, Zastavna, Hotin, Tighina, Cetatea-Albă, Ismail, Durustor és Caliacra, és elkötelezik magukat, hogy legalább négy évig e megyék iskoláiban tanítsanak, 50%-os béremelésben részesülnek mindaddig, amíg ez iskolákban szolgálnak; [a korpótlékot illetően] magasabb fokozatba 4 évenként léphetnek, és a 118, 119 és 120-as cikkeknél szabályozott előléptetési időhatárt egy évvel fogják csökkenteni. E tanítók, ha házások, háromszoros havi fizetésüknek megfelelő beiktatási jutalomban, ha nem, akkor kétszeres havi fizetésüknek megfelelő beiktatási jutalomban fognak részesülni. Azoknak a tanítóknak, akik elkötelezik magukat, hogy véglegesen a fenti helységeket telepednek le, a fokozatok elérésének a határidejét 3 évenként fogják számolni és részesülni fognak egy 10 hektáros földjutalékban is. ... Az összes fenti rendelkezés csak 10 évig érvényes az alábbi törvény hatályba lépésének pillanatától. A határidő letelte után a fent említett tanítóokra az alábbi törvény általános rendelkezései érvényesek.” – közli Tóth Szilárd: A „kultúrözóna” – szükség vagy politikai cél? In: *Acta Siculica*, Sepsiszentgyörgy, 2009. 525–526.

4. CsLvt, F 12 Dr. Pál Gábor iratai, 2c. iratcsomó, 17–21. lap.

5. Kós Károly például a párt 1930. évi szatmári országos nagygyűlését követően azt írta a kolozsvári *Ellenzék* vezércikkében: „Hulla, melyhez hozzájárni sem érdemes.” – idézi Oláh-Gál Elvira: Pál Gábor élete és munkássága (II. rész). In: *Székelyföld*, XV. évf. (2011) 2. sz. 119.

6. Az iratcsomó „c” melléklete azon személyek és intézmények jegyzékét tartalmazza, akik/amelyek a Csíki Magánjavak 1923-ban, a bukaresti Agrárbizottság (Comitet Agrar) által kisajátított ingatlan vagyonaiból részesültek. Ugyanitt találunk egy, a Magánjavak erdőbirtokainak 1941. évi állapotát ábrázoló térképet is.

7. Csíkszereda rendezett tanácsú város térképe, 1900 (5 szelvény) – készítette: Szotter László mérnök (19.). Csíkszereda város Fő utcai része, 1904 (20.), Csíkszereda rendezett tanácsú város átnevezési térképe, [1910 körül] – készítette: Kőszeghy László mérnök (21.).

Bethlen Gábor fejedelem zászlóiról

Iktári Bethlen Gábor (Marosillye, 1580. november 15. – Gyulafehérvár, 1629. november 15.) erdélyi fejedelem (1613–1629), I. Gábor néven megválasztott magyar király (1620–1621) a 17. századi magyar történelem egyik legjelentősebb személyisége volt. Mutatja ezt a vele és korával foglalkozó művek sokasága is.¹ Nemrég Kovács András művészettörténész a nagy fejedelem pecsétjeiről tett közzé egy tanulmányt.² Jelen írásunkban mi a fejedelem zászlóira vonatkozó adatokat foglaljuk össze röviden.

Bethlen Gábor Thurzó Imre (1598–1621) számára 1620-ban Besztercebányán készítettett vörös vagy inkább bíbor színű damaszt királyi zászlaját egykorú metszet örökítette ránk. E metszetet, amely a szenvedélyes könyv- és metszetgyűjtő, lombardiai Lanfranconi Enea (1850–1895) mérnök, a Magyar Történelmi Társulat (1867) alapító tagjának a tulajdona volt, 1888-ban közölte Kubinyi Miklós.³ Az általa közölt kép alapján a királyi zászlót latin nyelvű zsoltáridézetek és illusztrációk díszítették. Körirata a szegélyén: EXVRGET DEVS EXERCITVVM ET DISPARGANTVR OMNES INIMICI EIVS, QVI ODERVNT EVM DELEANTVR A FACIE TERRA.⁴ Psalm[us] 68. V. 2. Továbbá a bal szegletben: SVB SPE ET PATIENTIA I DEVS ANCHORAM IACTAM SECVNDET.

A fejedelem jelzászlójáról Kemény János (1607–1662) tudósít. Önéletírásában az 1626. évi hadjárat alkalmával rábízott zászlóról a következőket olvashatjuk: „Ezen 1626-dik ős felé esmét római császár ellen hadra indulánk. Én ekkor jártam tizenkilencedik esztendőmben. Várad felé menvén ki, és az várad bányában⁵ levén szegény fejedelem, maga jelzászlójának is hordozását reám bízván, noha fő innyadója is voltam [...]. A jelzászló-hordozásra fizetésemet többítvén, lovat aranyos szerszámmal, párdücbörrel ada; azon bányában azért szegény fejedelem maga kezeivel szegezé fel az kopjára az jelzászlót, s adá kezemhez megszerencseltetvén. Az zászló veres kamukára⁶, négyszögűre, aranyas címerével vala készítve, rojtjai és lefüggő, öreg gombos boncsókja⁷ veres selyemmel elegy aranyfonalból varratva.”⁸ Leírásából azt is megtudjuk, hogy e tisztségéből adódóan a had indulásakor elsőbben ő ült lóra, ezt követően a fejedelem, majd a hadak.⁹ Kemény azt is feljegyezte, hogy kérésére a fejedelem a jelzászló mellé „vigyázókat” rendelt, Barcsai Zsigmondot és váradai Kőrösi Istvánt, „ki is nagy főember vala”.¹⁰

Bethlen Gábor egykori zászlóiról feljegyzés maradt az I. Rákóczi György (1630–1648) fejedelem és Brandenburgi Katalin között folyt tárgyalások irataiban is. 1633. november 17-én az özvegy fejedelemasszony megbízottai 23 ládányi ingóságot vettek át Munkács várában. Az ekkor készült leltár szerint a nyolcadik ládában vont aranyszoknyák, bársony- és selyempaplanok, kamukaabroszok között három zászló is volt, éspedig: „Egy veres kamuka, sárga szélű öreg zászló, az fejedelem címere rajta. – Török császár küldötte veres tafota zászló.”¹¹ – Egy veres szélű kék tafota gyalog zászló.”¹²

Bethlen Gábor fejedelem (korabeli metszet)

A következő forrásunk Ecsed várában kelt 1669-ben.¹³ Ez az inventárium abból az alkalomból készült, hogy a szolgálatukból búcsúzó uradalmi tisztek a várat és a hozzá tartozó jószágokat átadták tisztí utódaiknak. A nagy pontossággal és részletességgel megírt leltárban 59 db zászló is szerepel. Ezek közül négy biztosan Bethlen Gáboré volt. E zászlókat ugyanis – a leírás szerint – a fejedelem családi címere, titulatúrája (keresztneve és címei: Erdély fejedelme, a Részek ura, a székelyek ispánja), felhőből kinövő koronás hegyes tört övező jelmondata (Consilio Firmata Dei¹⁴), valamint kedvenc zsoltáridézetei díszítették:

„Első zászló, veres kamuka, két hattyú (Bethlen) címer rajta; írás egy felől: Dominus Exercituum nobiscum. Tibi Domine et Justitia, tandem bona causa triumphat. Quod vis Deus ratum fac. Más felől: Auxilium Dei fit ignis et terror omnium, ex voluntate ejus. Dat Deus cui vult. De coelo victoria.

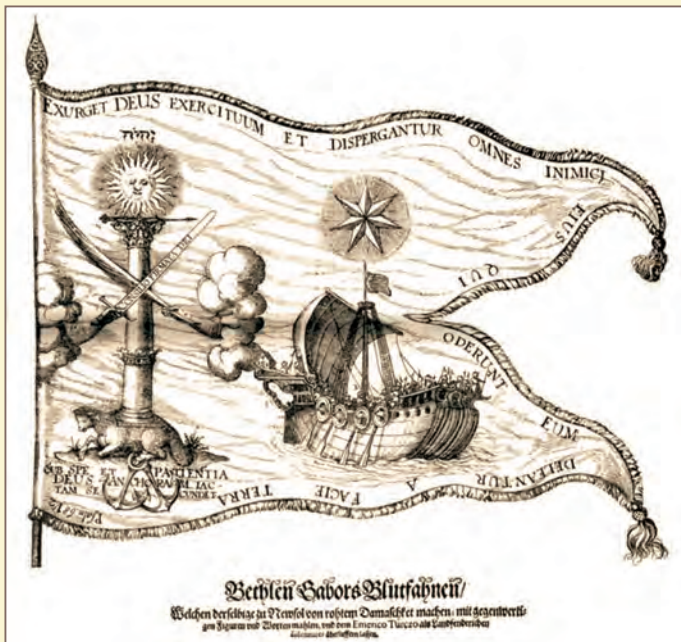
2-dik zászló karmazsinszín¹⁵ kamuka; írás rajta egy felől: Gabriel Dei gratia Regni Hungar. et Transilvaniae Princeps, etc. Másfelől hegyestörös címer (?) ez írással: Exurgat Dominus Exercituum et dissipentur inimici ejus et fugant qui oderunt eum a facie ejus.

3-ik zászló, fehér tafota¹⁶, címer rajta, mindkét felől: koronás hegyestörő; írás rajta: Firmata Dei consilio.

4-dik zászló, karmazsin atlatcz¹⁷; címere két hattyú, írás rajta nincs.”¹⁸

Bethlen Gábor fejedelem egy másik, „lángnyelvekkel”¹⁹ díszített zászlaja a fraknoi vár kincs- és fegyvertárából került elő az 1896. évi ezredéves országos kiállítás alkalmával.²⁰ Ezt a „kétszárnyú” (fecskefarkú) vörös selyemzászlót mind a két oldalán az iktári Bethlen-család nyíllal átlőtt nyakú hattyúkat ábrázoló címere díszítette az erdélyi nemzeteket szimbolizáló címerek között. Az egyik pajzson a székelyek

Bethlen Gábor királyi zászlaja (korabeli metszet)

arany napja és ezüst holdsarlója, valamint az erdélyi nemesség fekete sasa volt látható, a másikon a szászok címere, arany alapon hét vörös vár. A címer fölött két oroszlán, amint a fejedelmi, hercegi főveget tartja.²¹ A zászló szegélye sárga színű volt. A felső szegélyén a következő sérült felirat volt olvasható: GABRIEL D. G. PRINCEPS TRANSILVANIAE. Az alsó szegélyén pedig e három betű: M . D . C . (1600)²². A címer körül a zászló lapját arany lángnyelvek díszítették elszórtan. A szárnyai csonkák voltak. Hossza 1,63 m, szélessége 1,23 m volt.

A zászlórúd alapszíne barna volt, sárga és fekete gyűrűs, s fekete löherelevelekkel befestve. A rúd alsó részén gereblyekre emlékeztető gömb volt, amelynek egyik fele hiányzott.²³ A jellegzetesen „erdélyi stílusú” zászló a millenniumi kiállításon még ép volt, a II. világháborúban azonban elpusztult. Rekonstrukciója jelenleg a 23 darabból álló magyar történelmi zászlósor egyik becses darabja. Egy hozzá hasonló, nemrég elkészült zászlórekonstrukció pedig Marosillyén, Bethlen Gábor fejedelem szülőházában került kiállításra.²⁴

Mihály János

1. Bethlen Gábor. *Bibliográfia. 1613–1980*. Összeállította Hernádi László Mihály. Különnyomat a Bethlen Gábor állama és kora című tanulmánykötetből. Bp., 1980.
2. Kovács András: Pecsétek vallomása. Bethlen Gábor fejedelem pecségeiről. *Korunk*, 2001/7. 27–37.
3. Kubinyi Miklós: *Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre. 1598–1621*. Bp., 1888. A Lanfrancoi-féle gyűjteményt ma a Szépművészeti Múzeumban (Bp.) őrzik.
4. Magyarul: Felkel a seregek Istene és szétszóratnak összes ellenségei, gyűlölői eltöröltetnek a föld színéről. Lásd Somogyi Győző zászlóábrázolásait. In: *Magyar hadizászlók*. Bp., 2011. 64.
5. gyógyfürdőben
6. mintás szövésű kelmére, damasztra
7. bojtja

Bethlen Gábor fejedelem zászlajának rekonstrukciója Marosillyén
(Fotó: Puskás B. Gábor)

8. Kemény János és Bethlen Miklós művei. Bp., 1980. 65.

9. Uo. 68.

10. Uo. 70.

11. A török vazallus államok uralkodói, így Erdély fejedelmei is az elismerő és beiktató okmány (atnáme) mellé rúdján arany gömbbel díszített, vörös fejedelmi zászlót, botot, kaftánt és díszes atnámet kaptak a szultántól. Ez a zászló a vazallus feletti hatalom jele volt. Hasonlót csak a vezíri rangú beglerbégek kaptak a birodalomban. (Vö. Cs. Kottra Györgyi: *Magyar zászlók a honfoglalástól napjainkig*. Bp., 2011. 51.)

12. *Udvartartás és számadáskönyvek*. Közli Radvánszky Béla. I. köt. Bp., 1888. 285.

13. „Isten tanácsával megerősítve.”

14. Az ecsedi vár (uradalmával együtt) 1624-ben, a bécsi béke értelmében került Bethlen Gábor fejedelem tulajdonába. Jelentőségét mutatja az is, hogy Bethlen a magyar királyi koronát is ide vitte, s itt őriztette.

15. sötétvörös színű

16. selyemkelme

17. atlasz, selyemszövet

18. Thaly Kálmán: Szőnyegek, gobelinek, zászlók, fegyverek és egyéb ritkaságok Ecsed városában, 1669. In: *Archeológiai Értesítő*. Új folyam. 6. köt. Bp., 1886. 138.

19. A lángnyelvnek nevezett díszítőelem, azaz az „oriflamme” motívum is nagyon keletiesnek tűnhet, de valójában az első kereszties hadjáratban a johanniták zászlaján jelent meg, és Jézus kiontott vérért jelképezte.

20. Kiállította Esterházy Pál herceg.

21. Ugyanez a címer volt látható Bethlen Gábor 1619-ben veretett tízes aranytallérjának hátlapján (Vö. Huszár Lajos: *Bethlen Gábor pénzei*. Kolozsvár, 1945. 92. Uo. X. tábla, 65.), valamint a trónra lépésétől, 1613 ősztől 1620 márciusáig használt pecsétnyomóján. (Vö. Kovács András: Pecsétek vallomása. Bethlen Gábor fejedelem pecségeiről. *Korunk*, 2001/7. 27–37.)

22. Hiányos évszám.

23. Dr. Szendrei János: *Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon*. Bp., 1896. 775.

24. http://www.balassi-bp.hu/tantargy/tortenelem/segedanyag/Magyar_tortenelmizaszlok.pdf; <http://www.zaszlo.ro/index.php?menu=a&product=20>

„Én mindennek örvendek, ami a történelmi valósághoz közelebb visz”

Kolumbán Zsuzsanna beszélgetése Gyöngyössy János vegyész-mérnökkel,
a székely templomerődök kutatójával

– Bukarestben a Műszaki Főiskolán szerzett vegyész-mérnöki diplomát, viszont írásai a történelem iránti érdeklődését tükrözik. Honnan eredeztethető ez? Hogyan egyeztethető össze a két ellentétes érdeklődési terület?

– Egy híres fizikus mondta: „Az ellentétek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást”. Ez bizonyára az én dolga-imra is érvényes. Akiben ugyanis az ellentétek egymásnak esnek, annak az élete zaklatott, állandó feszültségben él. Ez pedig nem az én esetem, hiszen teljes lelki békében, harmóniában telnek a napjaim. Érdekes, ha jól át gondolom, a kémia és a történelem iránti érdeklődés nálam egy töről fakad, ugyanis mindkettőt egy regény, az Egri csillagok olvasása ébresztette föl bennem, úgy tízéves koromban. Ezt követően évekig a legjobb minőségű puskapor előállításán dolgoztam, egyre inkább elmerülve a vegyészet rejtelmeiben. Ugyanakkor fölmerült bennem a kérdés: Kik vagyunk mi, hogy ennyit kellett küzdenünk a megmaradásunkért? Az erre adandó válasz kényszere pedig óhatatlanul tör-

ténelmünk jobb megismerése felé vezetett. A múlt század hetvenes éveit reál-orientált pályaválasztási szokásának engedve, végül mégis vegyész-mérnökségre adtam a fejem. Viszont az sem meglepő mindezek után, hogy már harmadéves vegyész-mérnök hallgatóként, a nyári szünetben nagy készsülettel indultam életem első honismereti felfedező útjára, a Homoród mentére.

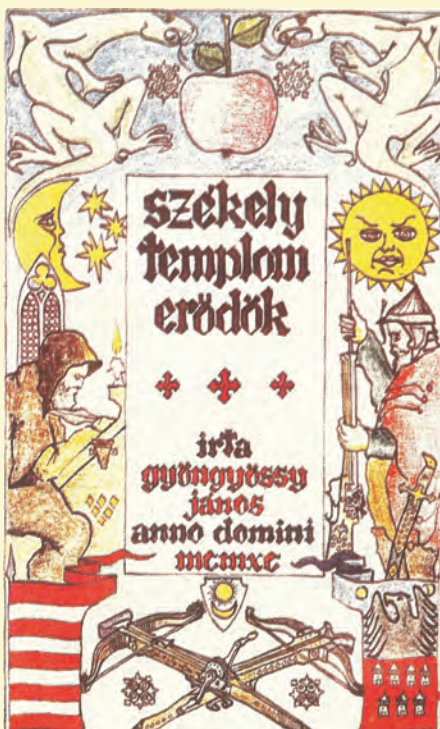
– Számos cikk szerzője. Írásait olvashatjuk a Művelődés, a Református Szemle, a Keresztény Magvető lapszámaiban. Ezek alapján kutatásai célpontja a székelyföldi templomerődök. Mi irányította e téma felé?

– Kezdetben arra vágytam, hogy egy új Orbán Balázs lehessen, aki egy évszázaddal a nagy székely után újból leírja a szülőföldet. A rideg valóság azonban hamar kijózanított, s beláttam, hogy hiú ábrándokat kergetek, de talán kevesebbet markolva többet foghatok. Így szűkítettem kutatási területemet a székely erődített templomokra, amelyekről hamarosan az is kiderült, hogy azok (is) mostohagyerekei a magyar építészettörténeti szakirodalomnak. 1978-tól gyakorlatilag már csak erre a témára összpontosítottam, és szabadidőm jelentős részét ennek szenteltem. Kiemelt célom volt, hogy minél több helyszíni felméréssel gazdagítsam az addig közölt, ide vonatkozó forrásanyagot, amit túlzottan „könyvtárszagúnak” éreztem. Barátaim, ismerőseim adatokkal, szakirodalommal segítettek, az „elvtársak” pedig nem kedveltek. Mindennél fontosabb volt számomra Dávid László baráti pártfogása, illetve Debreczeni László meleg hangú levele, aki első rajzaim láttán lelkesen biztatott a munka folytatására: „El kell végezni, hogy meglegyen. Ezt nemcsak megkívánja, de parancsolja népi kultúránk magasabb érdeke...”

– Több kötete látott nyomdafestéket. Ha nem tévedek, az első, a Székely templomerődök 1993-ban jelent meg, melynek később még több kiadását vehettük kézbe. Hogyan állt össze a kötet anyaga, hogyan végezte kutatásait, milyen nehézségekkel került szembe?

– Tizenkét év munka után már majdnem kész anyaggal ért a rendszer-váltás. 1990-ben eldöntöttem, hogy – rajzkészségemet is latba vetve – kódex betűket idéző írásmóddal elkészítem első kötetemet, amit majd hasonló kiadásként bocsátok az érdeklődők elé. Erre a munkára „nagyyszerű” alkalmam nyílt: 1990 májusában vírusos májgyulladás miatt a helyi kórház fertőző osztályának kényszerű vendéglátását élvezve, egy hónap leforgása alatt megírtam a könyv mesterpéldányát. Ebből valódi kötet csak 1994 karácsonyán lett, amelyet aztán még két kiadás követett.

Közben az Erdélyi Múzeum Egyesület 1993. évi Honismereti pályázatán a kötet előtanulmányát és rajzanyagát első díjjal jutalmazta. Két

Gyöngyössy János

Született Székelyudvarhelyen, 1955. december 27-én.

Tanulmányait a Bukaresti Műszaki Főiskolán végezte, 1980-ban szerzett vegyészmérnöki oklevelet.

Kutatási területe: Székelyföld erődített templomai. A témáról több előadást tartott, rajzaiból kiállítások készültek.

Számos tanulmányt közölt hazai és külföldi sajtóban (Keresztény Magvető, Református Szemle, Művelődés, Rubicon stb.).

A már a 70-es években elkezdett kutatásai eredményeként a rendszerváltás idejére összeállt a székelyföldi erődtemplomokról készített munkája. Bevezető tanulmányával és rajzanyagával benevezett az Erdélyi Múzeum Egyesület által 1991-ben meghirdetett Honismereti pályázatra, 1993-ban első díjban részesült.

1993-ban jelent meg Székely templomerődök című kötete, melynek azóta több kiadását is kézbe vehettük. Munkáját a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság Debreczeni László-díjjal (műemlékfelmérés) jutalmazta.

1995-ben adták ki Sarudi Sebestyén József és Kerny Terézia társszerzőkkel írt Székelyföldi vártemplomok című kötetet.

évvel a könyv megjelenése után a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság Debreczeni László Emlékéremmel tüntetett ki.

– 1995-ben jelent meg a Székelyföldi vártemplomok című kötet, melyet 2 társszerzővel együtt készített. Mivel hoz többet, mást e kötet az előzőhöz képest? Tervez-e a téma területén újabb ismertetőket, vagy lezártnak tekintí kutatásait?

– Az 1995-ben Kovács András lektorálásával Budapesten megjelent Székelyföldi vártemplomok című kötet tulajdonképpen a teljes rajzanyagomat tartalmazza, jóval többet, mint a „kódex”, a két társszerzőnek, Sarudi Sebestyén Józsefnek és Kerny Teréziának köszönhetően a leírások is bővebbek lettek, az illusztrációs anyag pe-

dig színes és archív felvételekkel gazdagodott. Tulajdonképpen ez az az anyag, amit – képletesen – az utánam következő kutatónemzedék asztalára teszek, s egyúttal nagy reménységgel és bizakodással adom át nekik a stafétát. Szídjanak vagy dicsérjenek, cáfoljanak vagy igazolják a feltételezéseimet, én mindennek örvendek, ami a történelmi valósághoz közelebb visz.

– Munkái jellegzetessége, hogy saját készítésű az illusztrációk többsége. Rajz iránti érdeklődése tagadhatatlan. Mivel dolgozik mostanság? Milyen tervei vannak a jövőre nézve?

*A bikfalvi
(Kovácszna megye)
vártemplom
Gyöngyössy János rajza*

Bikfalva.

– A „homo sapiens” és a „homo ludens” furcsa keverékének tartom magam, így nem csoda, hogy nap mint nap a történelemben élek. Az erdélyi fejedelmeket például ma is uralkodóimnak tekintem, nem pedig valami porlepte történelmi személyiségeknek, akikre ünnepnapokon illik emlékezni, róluk szépeket mondani. Egy ilyen „kövületnek” pedig, mint jómagam, létezhet-e nagyobb kihívás és elégtétel annál, minthogy székely gyermekeknek írt, a székelység történetét bemutató tankönyvet illusztráljon? Márpedig most ezen dolgozom nagy áhítattal, alkotói alázattal és a cél mély átérzésével. Hadd tegyem hozzá: a felelősség terhével is.

SZÉKELYFÖLDI VÁRTEPLOMOK

Egy emlékezet-könyv margójára

„Mindennek megvan a története, és mindennek joga van a történetéhez”.

Pierre Nora

Mihály János, a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont munkatársa „egyszemélyes emléktúra”-val kívánt emléket állítani Jánosfalvi Sándor István unitárius lelkésznek, szónoknak, illetve *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett* című munkájának, a lelkész halálának 130. évfordulóján. Az 1839 és 1858 között Jánosfalvi által bejárt vidékről Mihály János történész is elkészítette a maga 21. századi látteleleit, az olvasó most ennek az emléktúrának a *Gyalogosan a két Homoród mentén* címmel közreadott írott dokumentumát tarthatja kezében.* A kötet alcíme: *Útirajz 2009–2010*, de e – a kötet gazdag tartalmához képest – szerény műfaji besoroláson ne akadjunk fönn mindjárt az első sorokban. Tény, hogy a könyv a két Homoród mente 26 falujának történetéről, művészettörténeti emlékeiről, szellemi és kulturális örökségéről bőségesen tartalmaz adatokat. A társadalomtörténeti, egyháztörténeti, gazdaságtörténeti tudnivalók forrásai számosak és változatosak: történeti kútfőket (pl. katonai összeírásokat), lelkési jelentéseket, jegyzőkönyveket,

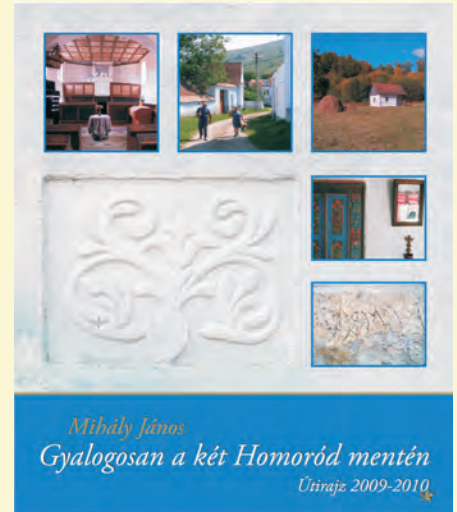
*Homoródszentpál
Mihály János felvétele*

régi épületek, építmények, emlékkövek, emlékoszlopok, harangok feliratait, idős emberek, „lábon járó helytörténeti lexikon”-ok tudásanyagát egyaránt használja a szerző. De a régmúlt és a közelmúlt jelenségei mellett a jelen társadalmi, kulturális viszonyai is teret kapnak a könyvben, és nem maradhattak ki a tájban való jelenlétet, a táj bejárásának élményét leíró feljegyzések sem.

A könyv külleme tetszetős. A szerző nem csupán a szöveges megjelenítéssel, hanem a gazdag fényképanyaggal is sokoldalúan „beszél” a két Homoród mente falvainak múltjáról, jelenéről: jellegzetes épületeket, épület-együtteseket, kultúrtörténeti emlékeket, számos falu- és tájképet láthat a könyv olvasója. A kötetet forrás- és irodalomjegyzék zárja.

Ahhoz, hogy egy ilyen tartalmas és mutatós kötet napvilágot láthasson, több feltételnek kellett teljesülni. A szerző kutatói szenvedélye, hosszú évek kitartó, szorgalmas gyűjtőmunkája mellé szükséges volt a különböző intézmények – önkormányzatok, kulturális intézmények, egyesületek, egyházak, közbirtokosságok és magánszemélyek – önzetlen támogatása is. Nem túlzás azt mondani, hogy

a szerző munkáját széleskörű közösségi összefogással vihette véghez.

A recensens olvasatában Mihály János könyve – számos jelenkori vonatkozása mellett – elsősorban az emlékezet, az emlékeztetés könyve.

Jelenünk az emlékezések kora: feliratokat, emléktáblákat helyezünk el, emlékezhelyeket, örökségi helyszíneket, archívumokat állítunk fel, múzeumokat hozunk létre, emlékeztetjük magunkat a neves elődökre, azok szellemi teljesítményeire, kulturális örökségünk megannyi ember alkotta értékére. Sőt újabban a természeti értékekre is: a táj egy ritka térszíni formája, vagy egy-egy ritka növényfajta is belépett „emlékezeti helyeink” sorába, része lett emlékezeti gyakorlatunknak.

Miért kell emlékeztetnünk önmagunkat a múltra, mi a magyarázata, oka és feltételrendszere a napjainkban felvirágzó emlékezet-praxisnak? A történészeket, szociológusokat, kultúrakutatókat élénken foglalkoztató jelenségre sokan keresték és keresik a válaszokat. Olyan kérdések merülnek fel, hogy mi is az emlékezet egyéni és közösségi szinten, mi a társadalmi funkciója? E törekvésekben egyetértés van abban, hogy az emlékezés társadalmi folyamat, az emlékezet valamely közösség kollektív társadalmi képzetrendszere. A csoportok, közösségek múltja nem önmagától létezik, annak kimunkálása a mindenkori jelen feladata. Az értelmezésekben élesen elkülönül a *múlt* és a *történelem* fogalma, a kutatók e különbségben lelték meg az emlékezet társadalmi szerepének magyarázatát.

Jan Assmann német kultúrakutató arról értekezik (*A kulturális emlékezet*).

Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas kultúrákban), hogy a múltat az emlékezés rekonstruálja, múlt azzal keletkezik, hogy az ember viszonyba lép vele. Hogy az ember viszonyba léphessen a múlttal, az utóbinak ilyenként kell tudatosulnia. Assmann szerint ennek két feltétele van. Először is a múlt nem tűnhet el nyomtalanul, léteznie kell rá vonatkozó bizonyítékoknak. Másodszor: a bizonyítékoknak jellegzetes különbséget kell felmutatniuk a Mához képest. A múlt szerint olyan társadalmi képződmény, amelynek jellege a mindenkori jelen értelmi szükségleteitől és vonatkoztatási kereteitől függ. *A múlt nem természetből fogva van, hanem kulturálisan* – vagyis a társadalmi praxisban, alkotási folyamatban – terem. (Kiemelés tőlünk – O. S.)

Mind egyéni, mind közösségi szinten a spontán, eleven élő emlékezet kapcsolja az egyént a lokalitáshoz, a hely történetéhez, elődei emlékezetéhez. Ez a fajta emlékezet csak két-három nemzedéknyi időt képes átfigni. Az emlékezet kommunikációban él és marad fenn, ha ez utóbbi megszakad, illetve ha a kommunikációban közvetített valóság vonatkoztatási keretei változást szenvednek vagy akár elenyésznek, a következőképpen felejtés.

A közösségi emlékezetek működésében a problémák világszerte akkor kezdődtek, amikor változni kezdtek az emlékezés társadalmi keretei: differenciálódott a foglalkozásszerkezet, beindult a területi és társadalmi mobilitás folyamata, egyes vidékek elnéptelenedtek, felszámolódott a hagyományos paraszti életforma, s ezzel a legelőbb emlékezetközösség, a falu.

E változások – ahogy az ismertett kötetből is kiderül – a két Homoród mente falvait is érintették. Nem azonos mértékben: erre a kötetben beszédes adatokat találunk.

A társadalmi keretek megváltozása az emlékezet természetes folytonosságát szakította meg.

E változások következményeként a spontán, addig eleven, élő emlékezet egyéni szinten sérült vagy megszűnt. Az élő emlékezet elindult a múltba veszés, a felejtés útján. A helyi emlékezeteket bekebelezte a nagyléptékű történelem: az emlékezet átalakult történelemmé.

Hogyan, mikor és miért fordulnak az egyének és a csoportok a múltjuk felé? Az emlékezés kultúrája a csoport ügye – véli Jan Assmann. Középpontjában a következő kérdés áll: mit nem szabad elfelejtenünk? Ahol ez a kérdés központi helyet foglal el és megszabja a csoport identitását, önértelmezését, emlékezetközösségről beszélhetünk. A megemlékezéssel „a múlt és a jövő a jelenben összekapcsolódik, a közösség képes együtt visszatalálni a gyökereihez, jelképes formában kinyilvánítani, hogy vállalja a múltját és kiválasztja belőle azt, amit örökölni kíván hagyni a későbbi nemzedékeknek.”

Ha megszakad az emlékezet folytonossága – ha van emlékezési szándék –, az emlékezetet meg kell erősíteni. Pierre Nora szerint mindig a jelen hozza létre a megemlékezés eszközeit, ahogy az emlékezet egyre kevésbé élhető meg belülről, úgy van szüksége külső támasztékre és egy csak általa létező lét kézzelfogható támaszára. Amilyen mértékben eltűnt a hagyományos emlékezet, annyira érezzük fontosnak a maradványok, a tanúságtételek, a dokumentumok, a képek, a beszédek, a látható jelek lelkiismeretes felhalmozását.

A kulturális emlékezet tehát nem magától terjed, hanem gondos irányításra szorul. Ebben a folyamatban fontos szerepük van a tudás felhatalmazottainak. Pierre Nora *Emlékezet és történelem között* c. esszéjében egyenesen az *emlékezet-emberek* szüksé-

gességéről beszél. Szerinte „minél kevésbé megélt egy közösségben az emlékezet, annál inkább szüksége van olyan különleges emberekre, akik önmagukból emlékezet-embert teremtenek.”

Amikor Mihály János a Jánosfalvi Sándor István nyomdokain bejárt tájon a múltra vonatkozó, folytonosságot, állandóságot sugalló bizonyítékokat élénk tárja, amikor az emlékezet változatos kellékeit – templomok, harangok, sírkövek, világháborús emlékművek feliratait, katonai összeírások, kéziratos könyvek adatait, régészeti leletek tárgyait vagy a táj természeti értékeit – leltározza, akkor a múlt megőrzésének eszközeit teszi élénk. Könyvét elolvasva úgy vélem, hogy hosszú évek szívós, kitartó munkájával nekünk – akik a két Homoród mentéhez akár múltunkkal kötődünk, akár mint saját mindennapi világunkat éljük és lakjuk e tájat –, Mihály János különleges, pótolhatatlan *emlékezet-emberünk*, akire nagy szükségünk van, ha önértelmezési kísérleteinkben, azonosságtudatunk alakításában azt keressük, mit nem szabad elfelejtenünk.

Oláh Sándor

* Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont. Székelyudvarhely, 2010. 208 p.

*Lövéte
Mihály János felvétele*

Aki szándéka ellenére lett (jó) könyvtáros

Jelen sorok íróját még csak az elemi iskola második osztályába írták be, amikor a fiatal, húszas éveiben járó, sepsiszentgyörgyi származású Hubbes Éva Székelyudvarhelyt – ahogy akkoriban megnevezték – a Dokumentációs Könyvtár könyvtárosa lett. A megnevezés ellen ő maga és Jakó Zsigmond professzor úr is tiltakozott... Hogy miért, azt a továbbiakban megtudjuk. Személyében olyan embert találtak, aki (elő)képzésénél fogva egy műemlék típusú könyvtárba a legmegfelelőbb volt. Rendelkezett (művelődés)történeti, irodalmi és (latin, német) nyelvi ismeretekkel, ilyen irányú kutatási hajlammal, a könyvtár kulturális (és egységben való megőrzése) fontosságát (világi, egyházi, tudományos, helyi és központi vezetők által egyaránt) felismerők bizalmával. Ezen bizalomnak és elismertségnek köszönhető az is, hogy amikor a kolozsvári Egyetemi Könyvtár egykori vezetőjének, Tóth Kálmánnak a fennmaradt hagyatékát kellett megmenteni, akkor Jakó Zsigmond azt a megbízható Hubbes Éva könyvtáros által vezetett, biztos pontnak tekintett székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtárba szállította.

Hubbes Éva, aki régészként szeretett volna dolgozni, egy merőben más közegben állta meg a helyét, és nem is akárhogyan. Pályája egy évfordulós kiállítás (*A székelyudvarhelyi pedagógiai iskola könyvtárának ritkaságai és érdekességei*) – még muzeológusként történő – megszervezésétől, a könyvtár történelmi anyagának helyreállításán, használhatóvá tételén túl, annak tudományos feldolgozásáig terjedően ívelt, és tartott egészen nyugdíjazásáig. De meg kell említenünk azutáni fontos szerepét is: az információk cseréjét, javító szándékú kiigazításait, önzetlen szellemi és erkölcsi támogatását, kutatási témák szorgalmazását, utódjának jó szándékú irányítását.

A könyvtár rendezési és működési elveinek tisztázása és meghatározása, majd a használható leltárkönyvek, a haszonnal forgatható történeti katalógus – időt, fáradságot, nagy szakértelmet és odaadást igénylő – helyreállítása mellett szerepének és szorgalmi feladatnak tartotta Székelyudvarhely egykori iskolai történeti anyagának begyűjtését, rendszerezését, hogy az elkallódástól megmentse, továbbá az egyre inkább megnövekedő érdeklődés kielégítésére egy (saját)

*Dáné Tibor Kálmán EMKE-elnök
a díjakkal*

adatbázis létrehozását, mely munkájának mai napig is élvezői vagyunk. E kutatómunka során születhettek meg olyan tanulmányok, amelyek az udvarhelyi időszaki sajtótermékek teljes listáját, elérhetőségét, a református kollégium történetét, a tanárok és a helyi értelmiség munkásságára vonatkozó ismereteket tartalmazták. Hogy ez milyen minőségű munkát jelentett, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* Székelyudvarhelyre vonatkozó szócikkeinek jelentős része az Ő tollából származik. Vagyis úgy gyűjtött, épített adattárat a számítógép korabeli hiányában is, hogy az példaértékű lehet napjaink számára, és azt is értésünkre adja, hogy az ilyen munkához nem annyira digitális infrastruktúrára, mintsem inkább (követendő) helytállásra, szorgalomra, elkötelezettségre, emberi kitartásra van szükség. Az egykori – a szó legszorosabb értelmében vett – kézműves módon, levélbeli kapcsolatokon keresztül szervezett és lebonyolított tudományos munka születésébe, fenntartásának lehetőségeibe csak az tud betekinteni, aki veszi a fáradságot és beleolvasson Hubbes Éva több kötetre és több tucat korabeli tudósra, kutatóra, érdeklődőre kiterjedő levelezésébe. Ezekből a személyére jellemző alaposág, pontosság, a tudományos igény, a határidők betartása, a megszólítottak tisztelete, a segítőkészség szűrhető le. Megjegyzendő, hogy ezek a levelek sohasem az intézménynek voltak címezve, hanem személyesen a könyvtárosnak, Hubbes Évának, akitől a kérdések megoldását várták s kapták minden esetben. S nem véletlenül jutnak eszembe azon modern technikával élő jobb könyvtárak honlapjai, ahol a gépi lekérdezés mellett fenntartják az élő könyvtáros megszólításának lehetőségét is, ugyanis személye egybeolvadt magával a könyvtárral. A helyi irodalom- és művelődéstörténeti ismeretek lábán járó lexikona, akit bármikor bátran lehet(ett) kérdezni. Munkássága ezáltal nem csupán szűkebb pátriája, hanem az egyetemes magyar kultúra részévé is válhatott, akárcsak a kollégiumi

könyvtárban felhalmozott és évszázadokon át megőrzött régi magyar könyveknek a gyakran unikumnak bizonyuló tételei is, amelyek az Országos Széchényi Könyvtárral történő együttműködése során a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* köteteibe besorolásra kerültek. Az már csak idegesítően fájlattható, hogy a 70-es évektől folytatott, a romániai nemzeti műkincsek számbavétele és feldolgozása érdekében kifejtett aprólékos és fáradtságos – Bukarestbe számítógépes feldolgozásra beküldött – munkája értékesítés nélküli, elfekvő anyag maradt, ha egyáltalán megmaradt. **Ennyit az emberi munka akkori, de sajnálatos módon máig érvényes hazai értékeléséről!**

Hubbes Éva ilyen körülmények között is a maga, a magunk malmára hajtotta a vizet, létrehozván egy olyan helytörténeti és tulajdonosi cédulakatalógust, mely további művelődéstörténeti kutatásokra ösztökélheti a fiatal kutatókat. Egy interjújában Hubbes Éva a kutatómunka lehetőségeiről a következőképpen fejtette ki a módszere lényegét: „...*a napi munka adta lehetőség kihasználása az adatgyűjtésre, az állandó cédulázás*”, akár az íróasztal fiókjának is. Viszont ez tette lehetővé, hogy oly művelődéstörténeti tanulmányok, kiadványok születhessenek, melyek nemzeti kultúránk történelmi fontosságára irányítják, irányították a tudós szakemberek figyelmét. A tudományos munka mellett nem kerülte el a figyelmét az ál-

Az EMKE Monoki István-díjának átvétele

landó és következetes ismeretterjesztés sem, számtalan hely- és művelődéstörténeti közleményt jelentetve meg. A XVI–XIX. század művelődés- és helytörténete, a nevezett időszakhoz köthető neves személyiségek (Vásárhelyi Gergely, Bod Péter, Árva Bethlen Kata és Orbán Balázs, Benkő Ferenc) élete és tevékenysége így vált ismertté a szélesebb érdeklődő közönség számára is. Munkái közül: *Székelyudvarhely egykori nyomdái és kiadványaik* (Székelyudvarhely, 1998); *Benkő Ferenc egyetemjárása* (Rudabánya, 2004); *Bod Péter, a historia litteraria művelője* (Budapest, 2004).

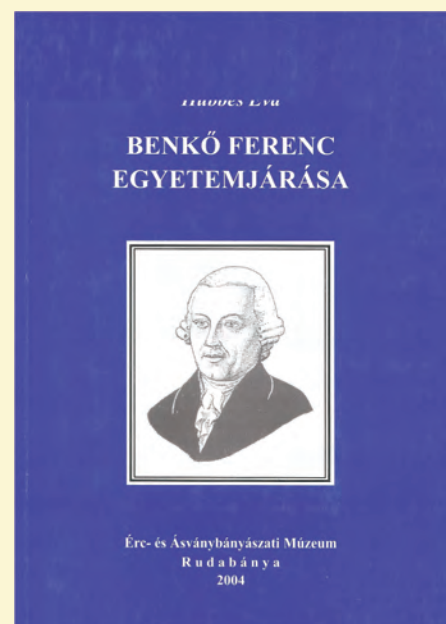
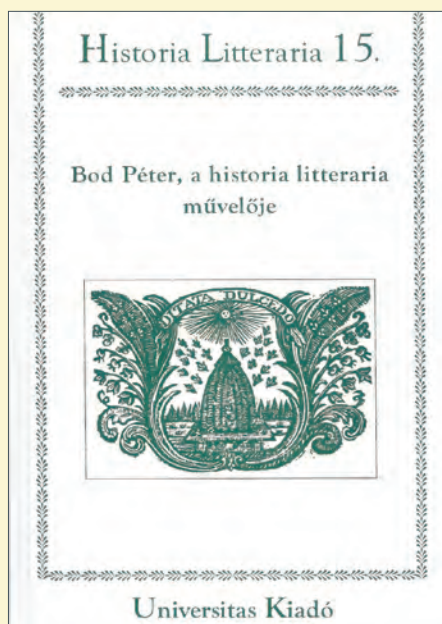
Egy valamit nem említettem még, ami mellett nem mehetünk el közömbösen. Ez kirívó szerénysége, amellyel akkor is élt, amikor ismeretei birtokában sokak tudományos révbe jutását segítette a háttérből, önzetlenül, közvetve vagy közvetlenül, másolatok, magyarázatok, értelmezések, bibliográfiai adatok átadásával, tájékoztatlanok irányításával... olyanokét, akik siettek azt Neki megköszönni, de olyanokét is, akik erről megfeledkeztek, vagy akár vissza is éltek vele. Nem vágyott tudományos babérokra, csak a jól és igényesen elvégzett munka sarkallta. Ezt a kolozsvári kutatók – de nem csak ők – tudják a legjobban.

2011-ben Szabó Károly, a székelyudvarhelyi Városi Könyvtár igazgatójának javaslatára, és a romániai magyar könyvtáros társadalom egyöntetű elismerésének összecsengése alapján három évtizedes tudományos szolgálata szerény, de méltó méltatásaként Hubbes Éva Monoki-díjban ré-

szesült. (Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület **Monoki István-díja** kimagasló, tudományos szintű szakmai teljesítményekért jár, vagy az egész romániai magyar könyvtárügy érdekében, kulturális értékeink megőrzéséért, gazdagításáért végzett áldozatos munkáért, esetleg egy tevékeny és eredményes könyvtárosi élet-pálya elismerését jelenti.)

Kívánjuk, hogy örvendeztesse meg a szakmát munkájáról szóló újabb és újabb beszámolókkal. Ehhez kívánunk neki mindannyiunk, magam, a szűkebb és a teljes szakma nevében egészséget, valamint folyamatosan megújuló erőt, energiát.

Róth András Lajos

Vetró András történelmi nagyjai

Vetró András kézdivásárhelyi szobrász munkásságának egyik fontos szeletét képezi az emlékszobrászat, történelmi nagyjaink megmintázása, melyre az 1989 után bekövetkezett társadalmi változások adtak lehetőséget.

A szabadság iránti vágy, a remény egy új kezdetre először az 1848-49-es forradalom és szabadságharc szellemiségének, a szabadságharc meghatározó alakjainak tiszteletében fogalmazódott meg, elsősorban azoknak a megrendeléseknek köszönhetően, amelyeket a 90-es évek elejétől Vetró András Beregszásztól kezdve, Lendvén, Komáromon át, a székelyföldi városokig kapott. Vetró felszabadult, felkészülten, nagy kedvvel, sőt elszántan látott hozzá a felgyülemlett adósság törlesztéséhez. *Gróf Széchenyi István* domborműves emléktábláját Beregszászon 1991. október 5-én avatták fel, két évre rá pedig Révkömáromban a városháza előtti téren.

Az 1848-as Habsburg-ellenes harcok Háromszéken is erős történelmi hagyományai vannak. Vetró 1993-ban

*Kossuth Lajos mellszobra
Kézdivásárhelyen*

alkotja meg első nagyobb szabású helytörténeti emlékművét Kézdivásárhelyen, *Turóczi Mózes* öntömester mellszobrát, melyet a róla elnevezett téren állítottak fel, majd ezt követi *Kossuth Lajos*, *Bem József* és *Petőfi Sándor* szobra. A köztéri művek meghatározó hányada regionális érvényességgel bír. Háromszék nagyjainak állít emléket a *Tuzson János* honvédőrnagyról, *Nagy Mózes*ről, *Bod Péterről*, *Mikes Kelemenről*, *Kőrösi Csoma Sándorról* és *Csereyné Zathureczky Emiliáról* mintázott szobraival.

Vetró a mintázás előtt szorgalmasan kutat, dokumentál, a fennmaradt leírásokból, történetekből, töredékekből kiindulva jut el a sajátos megfogalmazás egyszerre újszerű, ugyanakkor hiteles és expresszív kifejezéséig. Az arcvonásokat élesen, széles mozdulatokkal, de plasztikusan mintázza, a kiemelkedő részeket domborzatszerűen fűzi egybe. Csereyné Zathureczky Emília első domborműves emléktábláját az imecsfalvi Cserey-kúria falán helyezték el, majd 2000-ben a Székely Mikó Kollégium falára került Vetró András második domborműve a múzeumalapítóról. A szobrász Csereyné arcmásának elkészítésekor egyaránt figyelembe vette a fennmaradt fényképeket és a Gyárfás Jenő által megfestett portrét.¹ Néhány esetben azonban nem állt rendelkezésére megfelelő képi dokumentum, ekkor sokkal szabadabban, még inkább egyéniesítve volt képes megalkotni a megrendelt portrét. Jó példa erre a Kovásznai Képtárban lévő Kőrösi Csoma Sándor gipsz dombormű, amelyen elszánt küldetéstudattal, erős elhatározással, aszkétikusan sovány testtel ül Csoma Sándor „a tibeti cella rideg-ségében.”² A kantai iskolaépítő Nagy Mózesről nem maradt fenn képi ábrázolás, Vetró benne a tenni akaró, közösséget biztató papot mintázta meg,³ aki téglát vet „eszméiből, hogy falat emelhessen a tudatnak és a léleknek.”⁴ Azt gondolnánk, Petőfi Sándor senkivel össze nem téveszthető, emblematikus figura. Vetrót az ő portréjánál éppen az érdekli, hogyan lehet ezt a mindenki által ismert arcot úgy megmin-

Nagy Mózes szobra a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Elméleti Liceum udvarán

táznai, hogy másként, esetleg újszerűen hasson? A köztudatba bevésődött – hagyományossá vált – vonásokat nem másolni akarja, hanem a költőt igyekszik megismerni. Olvasva verseit, egyre inkább egy kissé szomorkás, önmarcangoló Petőfi rajzolódik ki előtte. Nem egy szépfiú. Vetró portrészobraitól Banner Zoltán találoán jegyzi meg, hogy „[...] karakterhűek, a meglévő-megszerezhető for-

*Az 1956-os emlékmű
Kézdivásárhelyen*

rásokhoz mérten hitelesek, kelletük-nél nem klasszicizálóbbak, sőt, mintázásukban [...] modern egyszerűsítésre törekszik, ami nem a történelmi, hanem a jelen idő illúziójában részesíti a szemlélőt. Ugyanakkor abban sem tagadja meg önmagát, ahogyan bizonyos részletek (haj, bajusz, szakáll, viseleti elemek stb.) megformálásában ízesen, élvezettel, kedvesen eljátszik az anyagszerűség érzékeltetésével.”⁵

Történelmünk nagyjait Vetró András nem csupán monumentális térszobrokkal, hanem a kisplasztika műfajában is szemléletesen képes felsorakoztatni. Egyik utolsó bronzplakett-sorozatát az aradi vértanúk tiszteletére készítette, melyet 2009. október 6-án, a tizenhárom honvédtiszt kivégzésének 160. évfordulója alkalmával mutattak be a kézdívarshelyi Cémtörténeti Múzeumban.

A történelmi személyiségek különböző műfajokban megmintázott portréi mellett Vetró András 1995-ben elkészítette a *magyar jakobinusok emléktábláját*, melyet a Sepsiszentgyörgy központjában lévő Beör-palota északi falán helyeztek el. Eredményesen kivette részét az emlékművek elkészítésében is. Dóczy András csíkszeredai szobrásszal a Volt Politikai Foglyok Háromszéki Szervezete, az Erdélyi 56-os Bajtársi Társaság és Kézdívarshely önkormányzata felkérésére 2009-ben alkotta meg az *1956-os emlékművet*, melyet a forradalom és szabadságharc felső-háromszéki mártírjainak, a meghurcoltaknak a tiszteletére állítottak fel a kézdívarshelyi Függetlenség úton.⁶ A Magyarországon lévő 1956-os emlékművek között számosat ismerünk, melyek a hagyományos formanyelvet követik. Van olyan, amelyen a szabadságot megtestesítő női alak lendületesen vezeti előre híveit, láthatunk elesett hősokeket, lyukas zászlókat, kopjafákat, nonfiguratív kompozíciókat, de vannak egészen puritánnak ható, lényegre törő, egyszerű alkotások is, például Szigetszentmiklóson, ahol egy földhalomra helyezett bronz utazóbőrönd szimbolizálja a forradalmat követő megtorlást. Vetró András alkotását szemlélve elsősorban az expresszivitás, az erős kifejezőerő jut eszünkbe, az az érzésünk, hogy ez a

Batthyány Lajosról készült plakett (Kovács Árpád felvételei)

szobor nem illeszkedik a már ismert emlékművek formanyelvéhez, de a magas posztamensre helyezett fiatal leány hasított feje láttán érezzük azt a szimbolikus töltetet, ami a forradalom áldozatainak sorsában közös.

Kovács Árpád

1. Vö. Szücs György: *Vargha Mihály*. Székely Nemzeti Múzeum–Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 2010. 23-24.
2. Banner Zoltán: *Vetró András*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007. 17.
3. L. Nagy Mózes. http://www.szoborlap.hu/13819_nagy_mozes_kezdivasarhely_vetro_andras_2010.html
4. Banner Zoltán: *i. m.* 17.
5. Banner Zoltán: *i. m.* 13-14.
6. L. 1956-os emlékmű. http://www.szoborlap.hu/13892_1956_os_emlekmu_kezdivasarhely_vetro_andras_2009.html

Márton Áron püspök szobra Kézdívarshelyen

Életrajzi adatok

Vetró András 1948. október 14-én született Temesváron.

1973-ban végzett a kolozsvári „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskola szobrászati szakán.

Tanárai: Löwith Egon szobrászművész, Bretter György filozófus, Földes László esztéta és édesapja, Vetro Artur, akitől tehetségét és szobrászati alapismereteit kapta.

A főiskola elvégzése után a kézdívarshelyi Nagy Mózes Líceumba kérte kinevezését, ahol azóta mintázást, rajzot és művészettörténetet tanít.

1973-tól a Romániai Képzőművészek Szövetsége sepsiszentgyörgyi fiókjának tagjaként rendszeresen vesz részt minden évben a megyei tárlaton.

1974-ben vette feleségül Vetró Bodoni Zsuzsa grafikus- és festőművészt. Kisebbik fia, Vetró Bodoni Barnabás kortárs művészettel foglalkozik Sepsiszentgyörgyön, nagyobbik fia, Vetró Bodoni Sebestyén András Brassóban rajzot és művészettörténetet tanít.

Pedagógiai és alkotói munkássága mellett szerepet vállalt Kézdívarshely és Felső-Háromszék közéletében is: a Nagy Mózes Köz-művelődési Egyesület elnöke, a Múzeumbarátok Egyesületének elnöke, a 15. (Második) Székely Határőr Gyalogezred századosa. Tagja az 1994-ben újjraalakult Barabás Miklós Céhnek, valamint a Romániai Magyar Rajzpedagógusok Egyesületének. 2006-tól tagja a Romániai Képzőművészek Szövetségének.

Több ízben volt egyéni kiállítása Kézdívarshelyen, Sepsiszentgyörgyön, Brassóban, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyen, Kolozsváron. Emellett Kovásznán, Bukarestben, Magyarországon, valamint Franciaországban és Svájcban is szerepeltek munkái önálló tárlat keretében. Összesen több mint száz csoportos kiállításon vett részt szobraival itthon és külföldön.

Történelmi adomák

Kőváry László a XIX. század erdélyi magyar történésze. 1819. július 17-én született Tordán. Édesapja Kőváry László szücsmester. Kőváry tanulmányait a Tordai Unitárius Kollégiumban és a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban végezte, majd 1840-ben a Kolozsvári Református Kollégiumban jogot tanult.

1848-ban a politika vonzáskörébe került, részt vett a szabadságharc eseményeiben, jelen volt Pesten az első népképviselői országgyűlésen. A szabadságharc bukásával rövid időre börtönbe került, szabadulását követően inkább tudományműveléssel és tudományszervezéssel foglalkozott.

Élete során negyven önálló könyvet publikált, több száz cikket, tanulmányt közölt. Munkásságának elismeréseként 1883-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába választotta, 1901-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tiszteletbeli bölcsészdoktori címmel tüntette ki. Kolozsváron hunyt el 1907. szeptember 25-én.

Kőváry műveiben Erdély nevezetesebb helyeit, a hozzájuk kapcsolódó történelmi eseményeket, regéket, hagyományokat tárja az olvasó elé. Munkái alapját levéltári kutatásainak eredményei, olvasmányaiból összegyűjtött adatai és helyszíni megfigyelései alkotják. A történelmi színterekhez, eseményekhez kötődő mondák, legendák, népmesék és dalok gyűjtését és kutatását tudatosan, programszerűen végezte. Kőváry szerint ez az anyag a nemzeti mitológia részét alkotja.

Legendagyűjteménye és erdélyi anekdotakincse *Száz történelmi rege és Történelmi adomák* címmel látott napvilágot 1857-ben. A második kötetből adunk közre néhányat.

A SZÉKELYEK ÉS TELEKI MIHÁLY (1683)

A török Bécset ostromolni akarván, Erdélyt is felülteni. Ott voltak a székelyek is, s Teleki Mihály, a fővezér.

Úgy látszik, a székelyek a családi kör ily messi hagyásához nem sok kedvet mutattak, s a fővezérnek sok dolgot adtak. Amint utazik a tábor, egy csíki székely, prédaszeretetének engedve, kitér a seregtől, hogy valamit kaphatna. Teleki, ahelyett, hogy segédét küldené, most is maga nyargal oda. A székely megrugaszkodik, de rossz lova lévén, Teleki beéri. A székely megáll, kopját ragad, Teleki felé fordítja. Az is puskát ránt. A székely, golyótól félve, vezérével szemberugaszkodik, s kiált:

– Tartózkodjál, nagyságos kegyelmes uram!

Teleki leteszi a puskát, s felel:

– Mít bolondoskodik, barátom!

A székely is visszafordítja kopját.

– Ugyan nekem hozod vala-e? – szól mosolyogva a vezér a székelynek.

– Egy szerencsére, nagyságos kegyelmes uram, bizony oda taszítom vala.

Teleki néhány pénzt ajándékozza a bátor székelynek.

UGRON FERENC ÉS A BARÁT

A XVIII. században élt Udvarhelyszékben, Homoródszentmártonban Ugron Ferenc földbirtokos. Kihez alalmazásért folyamodik egy, talán mihályi fráter. Megállván négy lóval a szekérral az udvar kapuja előtt, bemegy, köszön, s mi járásbeli volna, jelenti.

Kőváry László

Ugron Ferenc mint jó keresztény adott a fráternek egy zsák búzát. Kér a fráter lisztet is, az öregúr azt is adott. Kért továbbá bort is, azt is adott egy átalaggal. Nekibátorodván a fráter, kért mindent, amiről csak gondolhatta, hogy szükséges a klastromban.

Mikoron is megütődván az öregúr, hogy ma nem lesz képes kielégíteni a frátert, magára hagyja az ebédlőben, s udvarbíráját kiszólítván, azt mondja neki:

– Hallod-e? Én mindent adatok a barátnak, amit csak kér. Hanem menj el, s amiket már adtak, mindent hozzatok fel; s azután, mikor egyfelét viszesz, a másikat hozd vissza, s így rendre.

Úgy is lett. Nekibátorodván a fráter, kért, amit csak kigondolhatott: paszulyt, borsót, lencsét, babot, szalonát, oldalost stb., le a legszükségesebb sóig. Míglen utoljára kápájából előhúzott egy üres kulacsot. Ez is meglevén, áldáskodik a szegény fráter, s búcsúzik az öregúrtól; legutoljára kér egy udvari cipőt kocsisa számára. Ez is megadatik, de mikor az udvarbíró kivitte a szekérbe, akkor a kulacs bort vitte vissza.

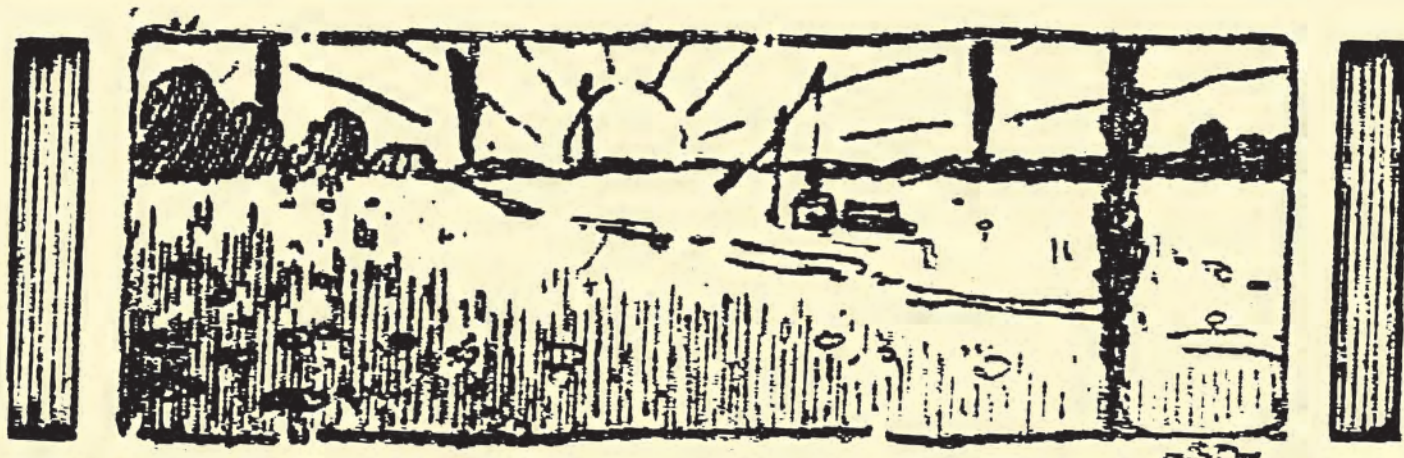
– No, Jancsi! – mond a fráter kocsisának –, már ezzel hazamehetünk.

Mire a kocsis:

– Mít atyám? Itt isten úgyse egyéb nincs e cipónál. Mít a fráter megértvén, sóhajtván távozott.

BOCZ ISTVÁN

Ótordai református pap a múlt században. Székely eredetű. Beszéli róla, hogy volt egy Kis István nevű tordai polgár, ki sohasem ment templomba. Az ember meghalt, s vallásánál fogva Bocz Istvánnak kellett elvégezni körülé a temetési szertartást. A hullát a templomba viszik, hogy a pap beszéljen felette. Bocz feláll a szószékbe: „Szerelmes hallgatóim! – kezdi beszédét. – Tölem azt kívánják, hogy én e felett az ember felett prédikációt mondjak s dicsérjem meg, de én ötöt nem ismerem, mert soha templomba se jött: most is mások hozták ide. Dicsérjék meg ötöt az ő szomszédai és kapufelei. A fa hová dől, ott marad. Ámen.” S leszállt a szószékből...

LÁR (1830 tájt)

Kolozsvárott mintegy huszonöt év előtt a Monostor utcában, a városi táncteremmel szemben levő emeletes épület kapujában egy magos termetű, öreg urasági huszár volt gyakran látható, mindentől ismertetve, s minden-
nel szóba állva.

Lár volt, most főkörmányszéki tanácsos Katona Zsigmond legénye, kinek actáit gyakran a főkörmányszéki épület helyett korcsmákba találta inni, s ura haragját adomákkal engesztelé: fiatalkorában vörös csákós, József-huszár. Mint székely ember derék katona volt, s mellén a francia háborúból ezüst érdempénzt horda; s mint székely ember bírta fájának szokott elméncségét; megengedte magának az oly tréfákat is, melyek másnak kárával történtek. Feles adoma forog a nép ajkán róla, mondhatni ő Erdély Angyal Bandija. Lássunk egy párat.

Katona korában egy helyt, hol beszállásolva volt, megpillant egy hájat, s azt szépen elpakolja. A legénység éppen útra kelőben volt, Lár is – felpakoltan – csak a trombitaszóra várt.

– Háj, háj – sóhajtozta fel s alá jártában –, el kell menni már.

– Ne búsuljon vitéz uram – vigasztalta gazdája –, még visszakerül.

A trombita megszólalt:

– Háj, háj, el kell indulni már.

– Hagyja el vitéz uram – folytatá gazdája –, visszahozza az isten.

– No, azt nem soha, gazduram.

Úgy is lőn, mint mondá.

Egy faluban vannak, s egy ház hijjában szalonnát pillant meg. Egy estve megszáradt a torka, s kezet tesz reája.

De mint a lajtorjáról a pitvarba letenné lábait, a gazda a zörgésre kilép.

– Gazduram – találá fel Lár magát –, maga az?

– Igen.

– Egy szalonnát hoztam, nem adna érette egy pohár borralalót?

– Nincs, uram – felelt a jámbor gazda –, nem vagyok én afféle ember.

– Akármilyen ember, én a szalonnát itt hagyom.

– No, itt nem – szabadkozott a gazda –, vigye az istenért, hogy senki ne is lássa.

– S elvihetem?

– Csak siessen.

A jámbor gazda csak másnap látta, hogy hijjában hiányzik valami.

Külföldön van, megvizketett torka, s mindenáron pénzre kelle szert tenni.

– Pajtás – szólt egyikhez –, adj nekem egy tallért, mindjárt visszaadom.

A tallért kézhez kapta. Az utcába ment, hol zsidók laktak, s a tallért kezébe tartva, hirtelen minden zsbárus boltba beüti fejét, s tovább áll. Feltűnővé kezd lenni, s egy jámbor zsidó megszólítja: kit keres?

– Ki e tallért adta kölcsön.

– Ah! Mit uram – fogadá a zsidó –, mily pontos ember, nem is hittem, hogy meghozza.

– Pedig hogy megtaláltam.

– Hát a kamat?

– Itt van az is. S egy húszast rea ad.

Ez alatt emberek érkeztek, pajtásai.

– Most már órámot kérem – kezdé Lár.

– Miféle óráját?

– Mit a tallérért zálogba tettem.

A zsidó elsápad. Roppant lárma kerekedik. Lár várdára akarja a zsidót

hurcolni... S nemcsak a tallért kapta vissza, hanem még egy párt reá, mivel a zsidó a perlekedésnek véget vetni sietett.

Fogaras földén feküsznek, ismét jutott valami eszébe, mert pénze újra elfogyott. Egy este lovára veti magát, Sorostélyra megyen, a falusbíróhoz száll, mintha hivatalosan járna, s lova mellé őrt állítat. Iszik, s az őrt is kínálja, míg az teljesen elázik. Ruháját lehúzza, magára ölti, lovára pattan, s V-hez viszi, kit híriből ismert.

– Uram – kopogtat az ablakon –, egy lovat hoztam.

– Mi az ára?

– Ötven forint.

– Itt az ötven forint, a ló csak maradjon.

Reggel felé felkél, egyenruháját felölti, keresi lovát, sehol sincs. Lár-mát üt, a nyomot felveszi, s a még rézség örrel az udvarba nyomozzák.

– Uram! – kopogtat újra.

– Ki az?

– Mint látja, egy huszár, kinek lova nyomait idáig nyomoztuk.

– Jól van – felelt a merész lókupec –, keresse meg, de ha meg nem találja, bizony lecsípetem tíz körméről.

Lár keres, nem talál. Szólítja lovát, nem felel. A csűrös kertbe megy, petytyeget: hát egy boglya alól, mint sírból lova nyerít.

– Aha! Hallja, uram.

– Dehogyan hallom.

S Lár fülét más ötven forinttal dugá be. Jóízűen övetve magában a lovára pattant, s reggel a szállásáról a 100 Ft-tal úgy lépett ki, mintha ő aludt volna a legjobban.

Az abásfalvi Csoma család nemeslevele

A székely Csoma családnevet Kőrösi Csoma Sándor (Kőrös, 1784. március 27. – Dardzsiling, 1842. április 11.) nyelvtudós, könyvtáros, a tibetológia megalapítója, a tibeti–angol szótár megalkotója tette ismertté. Munkásságának köszönhető, hogy e családnév nem csupán a Kárpát-medencében, hanem szerte a nagyvilágon ismerősen cseng más népek, nemzetek fülében is.¹ Jelen írásunkban azonban nem e neves tudós családja történetéhez nyújtunk újabb adalékokat, hanem az abásfalvi (Udvarhelyszék) Csomák nemeslevelét ismertetjük, akiről viszont szinte semmit sem tud a családtörténeti szakirodalom.

Háromszéken, Kőrösön (ma Csoma-kőrös) kívül Csoma nevű családok más településeken (Gelence, Zágon) is éltek a XVI–XVII. században.² Találkozunk e családnévvel a korabeli forrásokban Udvarhelyszéken is. Többek közt Lengyelfalván, Jánosfalván³, Farcádon⁴, valamint Agyagfalván⁵. Abásfalván először a XVII. század elején bukkan fel a Csoma családnév. Az 1614. február 18-án Bethlen Gábor parancsára elkészített összeírásban a gyalogok közt Chioma Gergely szerepel.⁶ Az 1627. éviben Czioma Mihály a régi gyalogrendűek közt tűnik fel.⁷ Az 1635. július 17-én kelt összeírásban, az előbb említett Gergelyen kívül, Czoma Péter gyalogpuskás nevével is találkozunk.⁸ A pár hónap múlva (november 18-án) készült összeírásban Gergely a falu hét esküdtje közt szerepel.⁹ A régi gyalogok közt szereplő Mihály ekkorra már elhunyt, de fia, János ott van I. Rákóczi György lustrakönyvében a hadkötelesek között.¹⁰ A családból, amely már a XVII. század folyamán több ágra szakadt, 1637. szeptember 25-én Gergely és Péter jelentek meg az újabb hadiszemlén.¹¹ Az 1653. december 20-án kelt összeírásból megtudjuk, hogy Csoma János nem volt a II. Rákóczi György fejedelem vezette moldvai hadjáratban, mert „egész nyáron mind beteg volt”.¹² Két év múlva (1655. június 30.) a havasalföldi hadjáratból távolmaradtakat írták össze. Abásfalva bírója ekkor Csoma István volt, egyik esküdtje pedig Csoma Péter. Az utóbbi ugyan elment a hadba, egészen Prázmárig jutva, onnan azonban a kapitánya visszabocsátotta, mivel „öreg ember” volt.¹³

Jó húsz év múlva az abásfalvi Csoma nemzetség egyes tagjait már a ne-

mesek közt találjuk. Az 1679. július 10-én tartott hadiszemle alkalmával készített összeírásban Csoma István és Csoma János szerepelnek nemesekként a lovasok között. Az összeírás szerint János ekkor Udvarhelyszék nótáriusának a szolgája volt.¹⁴ Címeres nemeslevelük, amelyet I. Apafi Mihály fejedelem bocsátott ki János és testvérei, Ferenc és György részére, három évvel korábban, „az Úr 1676-ik esztendeje június havának első napján” Gyulafehérváron kelt, s a fejedelmén kívül Lugosi Ferenc titkár is ellátta kézjegyével. Tartalmát Udvarhelyszék jegyzője, Ajtay Mihály ismertette Keresztúr városában a „nemesi országgyűlés idején”, 1677. április 9-én Bethlen Gergely udvarhelyszéki főkapitány és a széki tisztek jelenlétében. Az eredeti nemeslevél – Pálmay József szerint – 1909 táján Csoma József őrizetében volt Városfalván.¹⁵ Jelenleg a Román Országos Levéltár Hargita megyei kirendeltsége (Csíkszereda) őrzi.¹⁶ A latin nyelvű nemeslevél, amelyben a címer helye üresen van hagyva, hártýára íródott, díszes fatokban lévő vörös viasz függőpecsétjét vörös, fehér és zöld sodrattal (zsinórral) erősítették rá. Magyar nyelvű fordításának másolatát nemrég Gyöngyössi János juttatta el hozzám.¹⁷ Tartalma a következő:

„Mi Apafi Mihály, Isten kegyelméből Erdély fejedelme hírül adjuk az alábbiakban, tudtára adva mindenkinek, akinek illik, hogy mi meghallgatva néhány hozzánk hű tanácsosunk különleges kérelmét, szem előtt tartva és felidézve az alábbiakban az abásfalvi Csoma Ferenc, György és János testvérek irántunk tanúsított hűségét és hűséges cselekedetét, amit ezek ne-

künk és a mi erdélyi Fejedelemségünknek minden körülmények között megtettek és véghezvittek, és mi egyáltalán nem kételkedünk, hogy megteszik és véghezviszik állhatatos hűséggel ezután is, ezért Csoma Ferencet, Györgyöt és Jánost, valamint mostani fiait és azokat, akik Isten akaratából ezután születnek, kisnemesi körülményeikből és sorsukból, amelybe beleszülettek és benne éltek mostanig, kegyelemmel elhatároztuk, hogy kivegyűk és erdélyi Fejedelemségünk valódi, tagadhatatlan nemesseinek sorába emeljük.

Nemesi jelvényük égszínkéék színű lovagi pajzs legyen, mezejében arany korona helyezve, amelyből emberi kéz emelkedik a magasba csupasz kardot tartva, a pajzs fölött zárt lovagi sisak legyen, amit királyi korona fed, a sisak tetejéről színes pántlikák induljanak körbe a pajzs szélei felé, ahogy ez kitűnik levelünk fejlécén világosan ábrázolva egy hozzáértő festő keze által. Fejedelmi akaratunk szerint Csoma Ferencnek, Györgynek és Jánosnak, mostani fiainak, valamint azoknak, akik Isten akaratából férfi és női ágon ezután születnek, kegyelmesen megengedjük, hogy viseljék és bemutassák a fent leírt nemesi jelvényt mindenütt, ahogy az ősi nemesi szokás diktálja, a lovagjátékok, párbajok és nemesi versenyek alkalmával, alkal-

Az abásfalvi Csoma család címere (Rajzolta Gyöngyössi János)

mazzák pecsétjükön, zászlóikon, vázszoneműiken, házaik homlokzatán, sátraik oldalán, gyűrűiken, síremlékeiken, minden használati tárgyukon, hogy érdemes és becsületes nemességi címük elismerve legyen minden rendű és rangú ember által, hogy örökre odaszámolva, befogadva és betartva legyenek erdélyi Fejedelemségünk valódi, tagadhatatlan nemesseinek sorába, hogy részük legyen és örvendjenek mindannak az irgalomnak, tiszteletnek, előjognak, mentéseknek, könnyítéseknek, szabadságoknak és védelemnek, amit az erdélyi Fejedelemségünk valódi, tagadhatatlan nemesei élveznek. – Ezért ennek a dolognak örökkévaló érvényességéért és fennmaradásáért elhatároztuk, hogy jelen levelet kibocsátjuk és megerősítjük fejedelmi pecsétünkkel Csoma Ferencnek, Györgynek és Jánosnak, mostani gyermekeiknek és azoknak, aki ezután születnek, férfi és női ágon utódaik lesznek.

Íratott várunkban, Gyulafehérváron az Úr 1676. esztendeje június havának első napján.

Apafi Mihály
Lugosi Ferenc titkár

Az 1677-es esztendő április 9. napján, Keresztúr városában a nemesi or-

szággyűlés idején, amelyen tiszteletét tette Kőrösi Bethlen Gergely főkapitány, királybíró, és ott voltak Udvarhely székely szék lófői, a nemesség prefektusának a nevében előterjesztve, hírül adva, ismertette lett általam, Ajtay Mihály, Udvarhely székely szék jegyzője által, senkinek sem lévén ellenvéleménye.”

Mihály János

1. Nagy Iván: *Magyarország családai*. III. kötet. Pest, 1858. Csoma család (Kőrösi). 174.
2. Pálmay József: *Háromszék vármegye nemes családjai*. Abod – István. Hasomás kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2000. 119.
3. Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Hasonmás kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2003. 53.; *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. II. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1591–1597. Bukarest, 1985. 212–213, 241.
4. Uo. 251.
5. Uo. III. köt. 157–158.
6. Uo. IV. köt. 288.
7. Uo. 723.
8. Uo. VI. köt. 28.
9. Uo. V. 202.
10. Uo. 203.
11. Uo. VI. köt. 76.
12. Uo. 314.
13. Uo. VII. köt. 125.
14. Uo. 272.
15. Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Hasonmás kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2003. Pótkötet. 6.
16. Az udvarhelyszéki abásfalvi Csoma

Csoma János, György és Ferenc nemeslevele (Fotó: Bicsok Zoltán)

Ferenc, György és János címeres nemeslevele. Kibocsátotta I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem Gyulafehérváron, 1676. június 1-jén. Fejedelmi függőpecséttel és aláírással megerősített pergamen, latin nyelven. (Román Országos Levéltár Hargita megyei kirendeltsége, Csíkszereda. F 227. Szerzemények és adományok, 1. sz.) Az abásfalvi Csoma családnak egy másik nemeslevelét a Magyar Országos Levéltárban (Budapest) őrzik. Ebben I. Apafi Mihály fejedelem Csoma Jánost és gyermekeit, Andrást, Györgyöt és Jánost nemesíti meg. Keltezése: 1676. július 2., Radnót. Jelzete: F 139 – Cista diplomatica – I jelzetű productionalisok – 8. Udvarhelyszék megye – No. 278. 17. A fordítás eredetijét Demeter Béla városfalvi lakos őrzi.

Mondák és találós kérdések Kőrispatakról

Az alább következő mondákat és találós kérdéseket a nyolcvanas évek második felében jegyeztem le Kőrispatakon, később a *Kőrispatak népköltészete* című szakdolgozatomba is beépítettem.

Mondák

1.

Hosszúpatak felső felibe valamikor aranyat kaptak. Azt mondták, vót ott egy főrás, ott „fört” az arany. Hát e nem vót igaz, ott senki se kapott aranyat. Mesélték az öregek, hogy ott a vízbe, a homok között vót az arany. Zacsκόba kötötték (ti. az aranyat tartalmazó homokot), lóra rakták s éjjel vitték el, hogy sönki se lássa. Elvitték valahova Segesvárra, ott mosták ki az aranyat...

Azt is mondták, hogy a lovakra a patkót fordítva verték föl, hogy ne tudjanak utánnuk menni. Úgy mentek le a patakon, a völgybe le. Biztos, valakik figyelték őket...

Azt nem lehessen tudni, hogy ez igaz vót-é, de itt a faluba vót egy család, azok erőssen elgazdagodtak vót... pedig azoknak se vót nagyobb birtokuk... úgy mondták a faluba, hogy abból az aranyból gazdagodtak úgy el.

(Papp Sándor, felső)

2. (Szépasszonyok útja)

A Firtos tetején valamikor egy nagy vár volt s abba egy gazdag király lakott. Ennek a királynak három gyönyörű leánya volt s minden vasárnap, amikor jó idő volt, mentek a templomba. A Firtosról még most is, amikor szép idő van, éppen Kolozsvárig lehet ellátni. No hát a királyleányok Kolozsvárra mentek a templomba. Az első harangszókor kezdtek készüldni, a második harangszókor beültek a cifra hintójukba s akkor indultak el. A harmadik harangszókor már Kolozsváron is voltak... Ezt az utat, ahol jártak, ma is úgy hívják, hogy Szépasszonyok útja.

(Csetri Emma)

3. (Dömös vitéz)

Régebb a falut megtámadta az ellenség. Jöttek a tatárok, a kutyaféjű tatárok, ahogy mondják... A falu népe kimenekült Szilasájba, a hegyen túlra. Azt mondják, ott voltak azok a földbe vájt lyukak, barlangok, ott húzódtott meg a nép. Itt a falun fölül, Akasztón

(a falu fölötti meredek, erdővel borított domb) küjel azt a helyet most is úgy hívják, hogy Tatárok útja. De a nép szembeállt velük, hát ami volt nekik, fésze, kapa, kasza, villa... mert hát akkor még puska nem volt. A vezérük egy Dömös vitéz volt – a másik nevit nem tudom... Osztán a tatárokat elkergették, megmőnekült a falu. Hát a tatárok biztosan fölgyújtották volna, mert hát azok csak raboltak, fosztogattak, gyújtogattak. Még az embőrököt is összefogdosták s elvitték magukkal...

(Papp Sándor, felső)

4.

Volt egy nagy úr, a Firtos várába lakott, az övé vót az egész vidék, amíg csak a szem ellátott. Amikor megöregedett, elhatározta, hogy szétossza a birtokát a fiai között, hogy a halála után ne civakodjanak egymás között... Lóra ültek mind s elindultak a várból. Ahogy béértek az első völgybe, a legnagyobbik fuúnak úgy megtetszett, hogy elkiáltotta magát: Itt én lakom! Az apja reahagyta. Attól fogva Énlaka a neve... Ahogy mennek tovább, a másik völgybe béérnek s azt mondja a következő fiának az apjuk: E tiéd! S az ujjával a völgyre mutatott. No, ott lett aztán Etéd. Ahogy mennek tovább, megint azt mondja az apa az egyik fiának: Itt is van egy küs mód, hogy megélhess... Ez lett osztán Küsmőd. Ahogy mennek tovább, a következő fiú megijedt, hogy mingyár a birtok széleihez érnek s neki nem marad. Várt egy darabig, s megkérdezte: Apám,

nekem nem szólsz? Az apja azt mondta, hogy de igen, neked is szólok ma még. Hát így lett Szolokma. Megfordultak s visszafelé jöttek. Már közeltek a Firtos felé, s csak a legkisebbik fiú maradt már az apjával. Az apja csak várta, hogy kér-é a fia. De az nem szólott. Az apja egyszer csak megkérdi tőle, hogy hát neki nem kell? Mire a fiú azt mondja: Adj, ha akarsz nekem is. Amit neki adott, az lett Atyha.
(Lakatos Gergelyné Kerestély Ilona)

Találós kérdések:

1. A pap a templomban miről prédikál? (a szószékről)
2. Kicsi, fekete, szarva van, mi az? (juhgané)
3. Melyik haját nem lehet megfésülni? (a kenyérhaját)
4. Mibe veri az asztalos a szeget? (fejbe)
5. Mit ér a cserép? (a lécet)

Számtalányok:

1. Harminc hétnek (37-nek) mennyi a fele? (15 hét)
2. Három bárány hat anyjával, mennyi? (hat juh)
3. Három öreg, hat malac kilenc disznó, mennyi az? (kilenc, illetve: kérdésben a felelet)

Logikai kérdések:

1. A faluban ki kakasa kukorékol a leghamarabb? (a tyúkoké)
2. Hány szőlőfakarótok van a hegyben? (egy sincs)
3. A tornyot mért építették a dombra? (pénzért)
4. Hány tojást ennél meg éhomra? (csak egyet)
5. Lyukas a csizmád? (igen...)
6. Melyik pálinkát nem lehet meginni? (ami nincs)

Lakodalmi találós kérdések:

1. Miben futnak, fáradoznak? (cipőben, csizmában)
2. Ki volt a legboldogabb ember a világon? (Ádám, mert nem volt anyósa)
3. Hányan jöttek? (a házigazda kérdezi a kikérő násznagytól – Eggyel kevesebben, mint ahányan elmennek)

*Kőrispatak
Szócs László felvételei*

4. A menyasszony ruhájának hány ujjja van? (két ujjja és hátulja)
5. A föld s a menyasszony között mi a különbség? (a föld mindent megterem, de a menyasszony csak a tök-magot termi meg)
6. A menyasszony mit vesz először a lába közé? (a küszöböt)
7. Az asszonyon melyik két lyuk fölösleges? (amikor a két kezét csipőre teszi)
8. Hol terem a csont lik (lyuk) nélkül? (a tojásban)
9. Két ember hány pár? (egy sem, mert csak egy „ember” s egy asszony egy pár)

10. Kívül bőrös, belül szőrös, leányok hasában édes, mi az? (hecserli, csipkebogyó)
11. Mekkora távolság van a fehérnépnek a csicse, mejje (melle) között? (a leánykának egy arasz, a menyasszonynak egy ujjnyi)
12. Mért szűrik meg a tejet? (mert nem lehet megmosni)
13. Mért van a vőlegény feketében? (gyászolja a legényéletét)
14. Mi nélkül nem indulnak el a lakodalmasok? (levegő nélkül)
15. Milyen messze van a Hold a Naptól? (mint a Nap a Holdtól)
16. Melyik nótában nincsen csont? (Hétpettyes katicabogár)
17. Melyik nótában van a legtöbb csont? (Nem akar az ökörcsorda legelni)
18. Milyen messze van a földtől az égig a hely? (egy stáció, mert nincsen közben állomás)

19. Mikor a legnehezebb a tyúk? (mikor rajta van a kakas)
20. Mikor a vőlegény s a menyasszony lefekszik, mi áll föl legelőbb? (a párna sarka)
21. Két tyúk hány pár? (két fél pár)
22. Vérén mēnyēn, vért viszēn, magában ēgy csēpp sincsen, mi az? (nyerēg)
23. Két cső törökbúza közül melyik a nő? (a tejes)
24. Hol fekete a mēnyasszony? (a négereknel)

Jelképes kérdések:

1. A kertben van egy haszon, úgy lóg, mint a faszom, mentől jobban megvészik, annál jobban bébaszik! (csípős paprika)
2. Dombon ülő öreganyám zörgeti a pináját, lefosta a horgasinát s te megészéd a szarát. (malom)
3. Icsántom-picsántom, szőrös valagántom, s ha megharagszom, a nyakamba vágom. (átalvető)
4. Incuna, pincuna, szörbe kötött vén cuna, mi az? (nyüst)

Néma orvos

A népi gyógyászatnak, a népi orvoslásnak régi hagyománya van világszerte. Nagyon sok füvet ismerő asszonyról és férfiről tudunk, akik bírták a házi gyógyítás fortélyait. Ez a fajta kororvoslat a néphitnek azon részét alkotja, amelyben keverednek az igazi tudáselemek és a hiedelmek. Néprajzkutatók szerint a hitt dolgok a hagyománynak empirikusan nem ellenőrzött elemei, de a népi tudás igen sok elemét az évszázados gyakorlat megerősítette (például a gyógynövények hatását egyes betegségek és gyógyító eljárások esetében). A népi orvoslás olyan összetett normaszorozat, amelyben nagyon nehéz elválasztani a hiedelmeket a tényszerű és hasznos tudástól, bár a hiedelmek gyógyító erejét sem lehet lebecsülni (*Magyar Néprajz*. VII. köt. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990. 693–724.).

A népi orvoslás része volt a mindennapi életnek, hiszen a történelem folyamán majdnem minden családban vagy közösségben volt legalább egy személy, aki ismerte az orvoslás tudományát. Leggyakrabban a nők foglalkoztak gyógyítással, ők ismerték és szereztek be azokat a gyógynövényeket, amelyekre a legnagyobb szükség volt. Természetesen egy településen belül léteztek orvosi tanulmányokat végző szakemberek is, akik a mindenki által ismert népi

gyógymódok mellett alkalmazták a megfelelő szakkezelést.

Magyarországon és Erdélyben is széles körben alkalmazták a népi gyógyászat praktikáit, hiszen már a 17. században is jelentek meg olyan kiadványok, amelyek az orvos nélküli falvak lakóinak ajánlottak gyógyírt a bajaikra.

Az alábbiakban egy 1818-ban megjelent, a Fűskuti Landerer örökösének költségével készült „házi könyvecskéből” – amely Székelyföldön is nagy népszerűségnek örvendett – mutatunk be néhány receptet izelítőként. Ennek a példánynak az első kiadása 1805-ben jelent meg Kassán Landerer Mihály János kiadásában, majd halála után az utóda, Landerer Lajos Pozsonyban és Pesten újra kiadta. (A német eredetű nyomdászcsalád 1720-ban alapította meg első nyomdáját Budán. A későbbiekben azonos időben több magyarországi városban is rendelkeztek nyomdával.)

A 148 oldal terjedelmű könyv több mint 120 betegségre kíván gyógyírt adni, ábécé rendbe állítva a korban leggyakrabban megjelenő „bántalmakat”. A kezelési leírások terjedelme változó, ugyanakkor több eljárást is javasol egyes betegségekre. Az alábbiakban idézünk néhány érdekes népi gyógykezelési eljárást.

Álmatlanságról

A kerti kaporból vagy száraz mákfejből csinálj lábfürdőt, abban áztasd lábaidat, megjön álmod. – A salátamagot és a mákot összetörvén és vízzel megöntvén kösd homlokadra. – A fecs-

*„Amint nagy az erő a fenevadakban,
Úgy nagy erő vagyon füvekben s
szavakban.*

*Tartsd magad melegen, ne terheld
gyomrodát,*

*Egészséges léssel, nem érzed
bajodat.*

*Élj mértékletesen, vigyázzál
magadra,*

*Gazdag léssz, nem is jön szükség a
házadra.*

*Ismerd meg magadat, féljed
istenedet;*

*Ki pokol tüzétől megmenti lelkedet.
Ezen szép, szent tanács maradjon
szívedben,*

*És légyen halálig szüntelen
eszedben.”*

Zsálya

kefészket, ha az embernek, aki nem alhatik, szívére teszed, úgy elaluszik, hogy addig fel nem ébred, míg róla el nem veszed.

Asszonyok különféle bajairól

Amely viselős asszonyon fejértisztulás vagyon, szedje meg a fejrégérfark füvet virágostól, házban megszáraztván, tégyen hozzá mind porostól pókhálót, magát ezekkel füstölje. Ha pedig rendszerént a természet nem járja, végyen egy jó marok tormát, megmosván törje öszve és tegye két itzés fazékba; bort töltvén reá, tartsa harmadnapig jó fedél alatt, azután ruha által kifacsarván levét, reggel és estve azt igya. Ha teje elvesz: a bodzafának gombáját megszáraztván, törje öszve, és borba elegyítvén arról igyék, elég teje leszen. Ha a Szt. János füvet megissza, azon haszna leszen. Ha nehezen szül: a fekete ürmöt vízbe áztatván arról igyék. Teje hogy bővebb legyen: a kapormagot törd öszve, lencselevesben felforralván: mikor meghiggad, néha-néha azt igya. Ha mátrája leszallott: a petrezselymet, majoránnát, szarkaláb virágot, fejrügymöt fedő alatt borban főzd meg, timsót téven belé, egynehányszor add innya. Ha meghalt benne a gyermek, vagy a gyermek mássa benn maradt, a farkasalma fünek gyökerét borban főzd meg, mirhával és borssal azt igya reggel s estve. Ha szülése idején nagy hévsége vagyon: a bodza és székfű virágot főzd meg édes tejben, és lágymelegen kösd hasára.

Istenfa

Bánatnak elűzéséről

Főzd meg jó borban a közönséges ökönyelvű füvet és a bazsalikom zöld füvet, melyet a magyar asszonyok magról szaporítanak kertjeikben és cserépedényjeikben, és azt igyad gyakran, melegen vagy hidegen, amint tetszik, valóban elűződ magadtól a bánatot, mely unalmat szerzett szívedben s testedben.

Büdös szájról

Zúzd meg a savanyú kerti vagy mezei sóskának leveleit, és az azokból kifacsart lével mossad dohos szádát belőlről, de egy kevés megtört timsót is tégy hozzá. – A zsályát, útifüvet, izsópot, szekfüvet fejr borban főzd meg erősen, azt igyad. – Fejr ürömmel csinált vizet gyakorta igyál, ez a szádnak büdösségét elűzi. Jó evégre citromhajat, viola vagy örvénygyökereit is rágni.

Csont és egyéb testfájdalmi ellen

A vereshagymát meg kell tisztítani és kerekre metélni, egy tálba rakni, erős égettborra tölteni s meggyújtani, mikor erejének fele elégett, a fájdalmas kart vagy egyéb részt jó melegen kenni, és a vérhulló füvet borban meg kell főzni, s kifacsarván, jó melegen rárakni, s jól békőtni napjában háromszor.

Hajhullásról és nevelésről

Ha a mogyoróhagymát öszvetörjük, kinek a haja vedlik és hull, kenje meg vele a kopasz helyet, megnő a szőre. – Égesd meg a diót. Annak hamvát, ha falajba habarod, és azzal fejed kened, haját nevelsz. – Ha istenfának porával, mézzel elegyítve a kopasz fejedet gyakran kened, azt meghajásítod. – A vizezők gyökerét áztasd lúgba, és gyakran azzal mosogasd fejedet, haját nevelsz. – A mogyoróbelet törd öszve és elegyítsd mézzel, azzal kend a kopasz helyet. – Vízitormát, ürmet, istenfáját, vérehullófü gyökeret megfőzvé lúgban, azzal mossad, azután egy csomó vagy falka legyet törj öszve jóféle terpentinnel és tyúktojás székével, azzal kenjed fejedet, midőn hajad hull, és kopaszodni kezdel.

Talpának feltöréséről és fájásáról

A dohány leveleit timsóval együtt borban főzd meg, és éjszakára kösd bé vele. Egy fazék vizet felforraltván és azt dézsában töltvén, vess belé egy marok sót és két jó marok hamut, melegen egy-néhányszor abban áztasd lábadat, a testből akármely nyavalyát levon.

Demeter Csanád

A székely népviselet

A székely viselet legtöbb eleme más magyar viseletekben is megtalálható. A különbséget a népviseletet felfedező és arról „pillanatképet” készítő XIX. századi közírók a házi-szöttes anyagok nagyobb szerepében látták.

A házilag szőtt gyapjúposztó ruhák főleg a férfiak körében maradtak fenn. Összekapcsolódásuk az ellenzős „magyar nadrág” és a karöltős „dolmány” szabásával helyi fejleménynek tűnik, s benne nyilvánvalóan a szegénység és ugyanakkor a rangosság tudata, valamint a hatóság elvárásai játszottak fontos szerepet. A hatalom képviselői sem az Erdélyi Fejedelemség korában, sem a Mária Terézia megszervezte határország idején nem gondoskodtak az egyenruha készítéséről, hanem elrendelték, hogy a népviseletet a rangra és az ezredhez tartozásra utaló jelekkel lássák el. Az egykori határőrök maguk állították ki egyenruhájukat (ing, gatyá, rövid és hosszúzeke, posztólájbí, harisnya, csizmadia készítette lábbeli), mely a helyi viselettől alig különbözött (a határőrök a régiesebb irhabunda-ruhák helyett részben egyszerű posztókabátot, részben posztóhuzatú mentefélét viseltek), s amelyen a valamely ezredhez való tartozást jórészt csupán az anyag és a díszítés színe, esetleg a szabás fejezte ki.

Ami a női viseletet illeti, Fél Edit és Hofer Tamás szerint „jóformán páratlan jelenség, hogy (a Székelyföldön) a szoknya és a pruszlik anyagát is házilag szőtték, nemcsak gyapjúból, hanem pamutból is.” A női öltözetben a XX. század elejéig, helyenként utolsó harmadáig természetesen kender és len, valamint a kisállattenyésztésből származó gyapjú mellett több évszázad óta jelen volt az importált és Háromszéken a XVIII. századtól már fel is dolgozott pamut is. E nyersanyagok többségét maguk fonták fonallá, és esetenként maguk festették házi vagy bolti/vásári festékekkel. Marosszéken 1866-ban a „festő elemeket” csak a „ritkább színek előhozásánál veszik a boltból”. De pamutfonalat vásárolhattak és festhettek is. Híres fejtőfestők működtek Hídvégen és Kantán. A

kender és kecskegyapjú alapanyagú, maguk szötte kelmet muharnak, a színes pamutfonal vásznat pedig fejtőszöttesnek vagy egyszerűen csak szöttesnek nevezték. Színritmusával és a hozzá társított változatos jelentésszerrel a fejtőszöttes a székely művészi háziipar egyik legszebb műfaja. Posztót és vásznat szükségükön felül is szöttek, mert azt bármikor értékesíthető pénzforrásnak tekintették, s főleg a háromszékiek a fejtőszöttesrel a Mezőség falvaiban is kereskedtek (Gazda Klára – Haáz Sándor: *Székelyek ünneplőben. Színek és formák a székelyföldi népviseletben*. Plánétás Kidó, Bp., [1998]. 14-15.).

A népviselet jellegzetes darabjai

A székely férfi népviselet legközismertebb ruhadarabja a szorosan testhez álló, fehér posztónadrág, a székely harisnya, melynek csak zsinórzata változik vidékenként vagy éppen falunként.

A harisnyához zsinórszegésű, félkemény szárú fekete csizma illik, továbbá sima kezelős, csukott gallérú, fehér vászomból vagy gyolcsból ké-

*Gyarmati Lajos G.
népi szabómester*

szült ing. Az ingre fekete, szürke, helyenként fehér, piros vagy kék – esetleg sujtásokkal díszített – mellényt öltenek. Szokásos főrevaló nyáron a fekete kalap – a Küküllők mentén hétköznapi a szalmakalap –, télen a betúrt tetejű vagy alul visszahajtott báránybőr sapka. A mellényre posztóujjast vagy kurtazekét vesznek, a szürke vagy fekete hosszúzekét már az öregeken sem látni. Ma már a hagyományos viselethez leginkább ragaszkodó férfiak is csak fekete rövid kabátot, zakót öltenek a fehér harisnyához és fekete csizmához.

A székely női viselet legfőbb darabjai a rokolya és a mellény. A rokolya derékban korbca szedett, alján keskeny vagy szélesebb bársonyszegő. A Gyergyói-, Csíki- és Kászoni-medencék falvaiban a rokolya színes csíkozású háziszóttasból készül, a csíkok szélessége, a színek összeválogatása falvanként, korok és alkalmak szerint változik. A karcsú kismellény egyaránt készülhet a rokolya csíkos anyagából vagy egyszínű bolti kelméből, bársonyból, zsinórozva vagy gyöngyös ékkel díszítve. A harangaljú rokolyához keskenyebb csíkozású vagy egyszínű selyemből, illetve gyolcsból lerakott kötényt viselnek. A Hargita nyugati oldalán a rokolyák egyszínűek, de hímes szövésűek, köztük a piros, kék és zöld a szokványosabb, azonos anyagból készült, zsinóros kismellénnyel. A kötényeket írott virágmintával hímezik. A székely női viselethez csizma tartozik. A lányok fejkendőt nem hordanak, hajukat általában két ágba fonják, és mindkét ágra szalagból csokrot kötnek. Az asszonyok, menyecskék és idősebbek kontyba rakott hajukat áll alatt megkötött kendővel szorítják le, aminek anyaga, színe, hímzése életkor és alkalom szerint változik. Gyakori még a hárászkendő és nagykendő, de már általánosabb az ötnyolcados vatelines kabát vagy a barnára festett irhabunda.

Alsóboldogfalva székely népviseletének készítői

Alapos kutatómunkám eredményeként megállapítható, hogy falunkban a székely ruha viselése, főleg a

*Gyarmati Lajos G.
népi szabómester*

férfiak körében, nem volt annyira általános a XVIII. század végétől, mint a Székelyudvarhelyhez közelebb fekvő falvakban. Ennek legfőbb oka az időközben létrejött nemzetiségi keveredés, mely jelenség inkább a más nemzetiségűek által lakott falvak közelségének, meg a földbirtokosok által betelepített más nemzetiségűek, munkaerőként toborzottak jelenlétének tudható be. Ennek ellenére még a XX. század derekáig néhány idősebb férfi élete végéig hordta a székely harisnyát. A XX. század vége felé a polgárosodás is hozzájárult a székely népviselet kiszorításához, így már csak különösebb alkalmakkor (konfirmálás, lakodalom vagy nemzeti ünnepek) öltötték azt magukra, de csak az ifjabb nemzedék.

A fentieknek tudható be, hogy a felvidéki falvakkal szemben a mi falunkban a székely ruha készítését nagyon kevesen folytatták. A fent említett udvarhelyszéki székely viseletet (nőit) a XX. században csak Pító Péterné Ibolya varrta, de ugyanakkor polgári ruhák varrásával is foglalkozott.

Férfi székely öltözetet először id. Gyarmati Sándor készített, majd intenzíven folytatta ezt néhai Gyarmati Lajos G., aki inaséveit Székelykeresztúron végezte Burszán Jánosnál 3 éven keresztül. Bár minden típusú falusi öltönyt képes volt elkészíteni, szívéhez legközelebb a székely férfi viselet (harisnya, mellény, posztóujjas) varrása állt. Nem csupán falunkba, de a Solymosokba, Senterzsébetre, Fiafalvára, Rugonfalvára is több darabot varrt. Híre eljutott a határokon túlra is, így az Amerikai Egyesült Államokból 50 db teljes székely ruha elkészítésére kapott megrendelést, amit el is készített. Ő maga is élete végéig büszkén viselte népi öltözetünket, s büszke volt arra, hogy egyetlen fiának is ő készítette el a máig meglévő székely ruháját.

Legnagyobb sajnálatunkra e mesterség, a székely ruha varrása, úgy tűnik, véglegesen kiveszett falunkból. De szerencsére csak a férfi viseleteké. A női székely népviselet darabjait intenzíven tovább készíti Mátéfi Zita és férje, Csaba, akik híres népi táncosok, falunk büszkeségei. Elmondásuk szerint főleg udvarhelyszéki (székelyderzsi, muzsnai, siklódi meglovétei) divatúakat készítenek, melyeket a díszítőelemek és a színek különböztetnek meg, de igen gyakran felcsíki ruhákra is kapnak megrendelést. Az általuk varrt viseletek eljutottak az Egyesült Államokba, Japánba, Svédországba, Kanadába és Magyarországra.

Ha a férfi népviselet szabómesterei talán végleg eltűntek falunkból, örömmel tölt el e lelkes fiatal házaspár, a Mátéfi család ilyen irányú tevékenysége, mely még jó ideig hirdeti, hogy nem csupán nyelvében, dalaiban, táncaiban, de népviseletében is él még a „székely nép”.

*ifj. Benke András és
Gálfalvi Gábor*

„Akit szerettek az asszonyok”

Az idén ünnepeltük Tamási Áron (Farkaslaka, 1897. szeptember 20. – Budapest, 1966. május 26.), a neves író halálának 45. évfordulóját, 2012-ben pedig születésének 115. évfordulójára kerül sor. Rövid írásunkkal rá és harmadik feleségére, Basilides Aliz Teréziára emlékezünk.

Benedek Eleket parafrázálom, de nem szeretném profanizálni egy slágersorral azonosítva. Tamási iránti tisztelem nem engedné meg ezt nekem. Nem Őt akarom leszállítani a piedesztálról, ellenkezőleg: volt élettársainak, azoknak az asszonyoknak, akik az egyedi és utánozhatatlan Tamási-életmű kibontakoztatásának tanúi, sőt tevékeny részesei voltak, akárok méltó helyet biztosítani a „Fejedelmem” szobra mellett, ahol az ők méltán kiérdemelt helyüket maga Tamási hálás elismerés kíséretében saját kezűleg hitelesítette. Jelen írásomban a monográfusok által kevésbé kiemelt, talán elhallgatott „Aliszkának” a rehabilitálásával próbálkozom az emlékek és a dokumentumok mozaikjainak összeillesztése által.

Kezdjük egy őszinte és egyszerű, de mégis ünnepi megnyilatkozással, mely 2010. szeptember 4-én hangzott el Farkaslakán, a Szenes Napok keretében az író síremlékénél *Basilides Aliz* (Terézke), Tamási Áron harmadik felesége megilletődött ajkáról:

*Basilides Aliz Terézia Hadnagy Jolánnal, a farkaslaki Tamási Áron Alapítvány elnökével
Balázi Dénes felvétele*

„Ha már ez a megtisztelő kérés eljutott hozzám, *egyetlen dolgot szeretnék elmondani*, mert az alatt a tizenöt év alatt, amíg összefonódott a sorsom azzal az emberrel, akire most emlékezünk, s aki itt van ma közöttünk, testi valójában nem, de egyébként igen, teljesen, *tanúként elmondhatom*, ami itt egy kicsit már elhangzott, hogy bármerre járt, bármit csinált, bármilyen kitüntetés érte, bárhová hívták a világon: Londonba, Párizsba, hogy ott adjon elő, *soha egy pillanatra sem, nemcsak, hogy nem felejtette el*, de nem mulasztotta el kinyilvánítani, *hogyminden, amit kapott, ami benne van, nem az ő tulajdona*, azt ő innen vitte. Mindig mondta, fehér asztal mellett, tréfásan, *hogy bárki a falujából*, ha az ő helyében lenne, *ugyanígy megírná ezeket a könyveket*.

Az előbb, ahogy ott álltam és hallgattam azt a tüneményesen játszó zenekart, vagy elnézést: együtttest, rátévedt a szemem ezekre a hatalmas fákra, igen, arra gondoltam: *szálfaember nőtt ki innen, feje sokszor a felhők között, de gyökerei mindig itt...*

És boldogan hallom, hogy így zenélnek, énekelnek és élnek ezek az emberek, és kívánom Isten áldását a továbbiakban is...!”

(A videofelvételt Hadnagy Árpád, az Elektron Kft. operatőre készítette, a hangfelvétel szövegét átírta Balázi Dénes.)

*

„Kedves Mátyás,
Magának külön is meg kell köszönöm az élményt, amit az ünnepi megemlékezés nyújtott számomra. De nagyon hálás lennék, ha az ünnepség szervezőinek, akikkel talán nem is találkoztam, elmondaná, milyen őszintén gratulálok nekik. S ha módom lesz rá, szeretném megköszönni a Plébános úrnak, hogy kedves volt név szerint üdvözölni.

Hát nem kis dolog egy ilyen ünnepi eseményt ilyen szépen, zökkenőmentesen megrendezni.

Szép hétköznapokat is kívánok, és

sok-sok erőt meg egészséget az elvégzendő feladatokhoz.

Igaz szeretettel Aliz (vagy A. néni, mindegy).”

(Basilides Aliz köszönőlevele díszes borítékban érkezett budapesti keltezővel, gyönyörű zsinórirással Farkaslaka polgármesterének, Albert Mátyásnak címezve.)

*

Tamási Áron „1949. június 28-án ugyanis harmadszor is megnősült. Feleségül vette a nála harmincnégy évvel fiatalabb lányt, Basilides Aliz Teréziát, az akkor éppen érettségire készülő fiatal diákot.”

(Sipos Lajos: *Tamási Áron, élet és pályarajz*. Budapest, 2006. 158.)

*

„Amikor Tamási Áron édesanyjának a sírját ástuk Márton Árpád barátomékkal, eljött az író és a szép, fiatal felesége a sírásást megszemlélni. Amikor elmentek, azt mondja Árpád: *Ej, ez a szép, fiatal nő éppen minket találna!* – Mert mi akkor javakorabeli legények voltunk.

Hasonló benyomást tett azokra a fiatal férfiakra (Márton Géza), akiket felkért Tamási, hogy hordozzák meg, szekereztesék meg őket a falu határának nevezetesebb helyein. Jó mulatságokat rendeztek a fogadásukra és kedvtelésükre. Még táncra is perdültek az író biztatására a fiatalasszonnyal.”

(Dénes András közlése, 86 éves, Farkaslaka)

*

„1958-ban friss meszelés és festés után érkeztek Terézkéké...” „Lapot írt Áron, adnám postára, azután vennék valami ajándékot, egyszerű dolgot. Kérdeztem, annak a háztartási mindegyesnek, Bokor Ágotának? Igent intett a fejével...”

„Terézke soha egy szót sem panaszkodott, de évek múlásával érzékelhető volt kapcsolatuk romlása.” „1965-ben a következő levelet írta [Tamási Áron]: Nem lehet zokon venni, ha családi belső ügyekről nem beszéltem, nem beszélék. Ez természetem. Alizkával most is igen jó emberi viszonyban vagyok.”

(Dr. Bakk Takács Sára: *Hazulról haza. Székelyudvarhelyről Székkutasra*. Székelyudvarhely, 1997. 120.)

*

„A nehéz években harmadik felesége, *Teréz (Alisz)* állott mellette.” (1949–1963 között – Megj.: B. D.)

(Féja Géza: *Tamási Áron alkotásai és vallomásai tükrében*. Budapest, 1970. 129.)

*

„HARMADIK HÁZASSÁGA

Ünnepélyesen s nagyon komolyan egy novella kéziratát olvastatta fel velem 1949 elején.

Boduru – ez volt a címe.

Kriza *Vadrózsáiból* ismertem a székellyföldi tájszót: az *egyetlent*, a *kedvest* jelenti.

Bronzba csillanó hajú, magas, sötétbarna szemű, nagyon szép, nagyon fiatal lány volt a novella hősnője, Bodoru. Ezzel a novellával közölte Áron, hogy ismét megházasodik. S mert a házassághoz tanú is szükségeltetik, erre a tisztségre engem választott.

Íme, itt a dokumentumok – a házassági értesítés, az esküvés forgatókönyvét közlő levél, s maga a novella:

Basilides Aliz Terézia és Tamási Áron tisztelettel értesítik, hogy 1949. június 28-án Budapesten házasságot kötöttek.

XII. Alkotás utca 51/b

Kedves Bandikám!

Bár még feljövök Hozzád (bizonyára hétfőn), közlöm Veled, hogy keddre határoztuk a dolgot. Tervek szerint délután 6 órakor lenne. Így Alizkáéktól indulnánk 5 órakor. (Mester utca 33. VI. em. lift.) Utána 7–1/2 8-kor lenne a vacsora, a szülőknél.

Köszönöm figyelmes kedvességedet, s melegen ölel

Áron

[...]

Drága Bandikám,

Szívből köszönjük Neked, hogy házasságkötésünk alkalmával kedves voltál mellénk és mellettünk állni. S külön köszönjük a felejthetetlen „Boduru”-könyvet.

Barátsággal és szeretettel ölel

Áron

Nászajándékom maga a novella volt: kinyomtattam *egyetlenegy* példányban, a Tamási-sorozat mintájára nyersvásznonba kötve, házasságkötésük napjára.

Aliszka tizennyolc éves volt akkor, Áron ötvenkettő. Szép házasság volt, megpróbálta őket az idő is, az elkövetkező nehéz évek. S csak akkor váltak szét, amikor a baj már nem tartotta össze a nagyon fiatal asszonyt, s a már nem fiatal férfit.

A *Boduru* nem került be Tamási Áron novellás köteteibe. Csak sokára jelent meg elbeszélés kötete, s válásuk után Áron nem tartotta illőnek, hogy nyomtatásban „még egyszer” megjelenesse.

Asszonánsznak nevezik a nem tisztán összecsendülő rímet. *Asszonánsz* köti össze az *Énekes madarat* is *Boduruval*: amott a kicsi Magdó nem ejti el a színes madártojást, lenyeli – emitt Bodoru elejti. Intő jel volt.”

(Illés Endre: *Test és lélek*. (Tamási Áron leveleiből.) *Tiszatáj*, 29. évf. (1975) 1. sz. 65–68.)

*

„Amikor utoljára itthon járt Tamási Áron Alizkával, az író édesanyja temetése előtt, akkor találkoztak itt, Farkaslakán Nagy Imre festőművésszel is. Nagy Imre egy farkaslaki sétára szeretne volna hívni az író. Tamásinak nem volt kedve, elküldte barátja kalauzolására Alizkát. Ágnes néni megkérdezte a testvérét, hogy ő miért nem ment velük, miért bízta barátjára a szép, fiatal feleségét? Miért lett olyan hűvös Aliszka iránt? Ekkor vallotta be Áron Ágnesnek, hogy *ez az elhidegülés akkor kezdődött, amikor Aliszka az ő tudta nélkül terhességmegszakítást végeztetett. Ez bántotta őt, mert még akkor is magáénak vállalta volna a születendő gyermeket, ha netalán nem tőle való lett volna, úgvis felnevelte volna, s most boldog lenne, mert egy utódot hagyhatna maga után. Ettől a házasságtól ezt remélte az író.*”

(Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália közlése, 83 éves, Farkaslaka)

*

„Jóleső érzéssel gondolok a sok figyelmességre, melyet a Feleséged és Te részedről tapasztaltam, s a családom tagjai is tapasztaltak... Ui. A feleségem is a legmelegebb üdvözlétet küldi!”

(Tamási Áron: *Ölelő szeretettel. Válogatott irodalmi levelek*. Budapest, 2008. 153. sz. levél. Tompa Lászlónak. Budapest, 1955. szept. 27.)

„Feleségednek tisztelő-szerető kézcsókjaimat küldöm, Aliszka öleli, és Téged nagyon melegen üdvözöl. Szeretettel és barátsággal ölel: Áron.”

(Tamási Áron: *Ölelő szeretettel. Válogatott irodalmi levelek*. Budapest, 2008. 154. sz. Illyés Gyulának. Farkaslaka, 1956. okt. 4.)

„Nagyon szépen megköszöném Neked, ha alkalomszerűen átmennél Magdihoz [Nem Magdó, a második feleség, hanem marosvásárhelyi barát-nőjük] a Köteles utcába, s megmondanád neki, hogy ismert nagylelkűségével küldjön az öcsémnek ötszáz lejt. S az utalvány mellett egy levelező lapon írja meg, hogy a pénz az öcsém lányának szól, esküvői ajándék... Feleségednek tisztelő kézcsókomat küldöm, Aliszka barátsággal köszönti. Téged abban az örömben üdvözöllek, hogy könyvednek itt komoly sikere van. Tamási Áron”

(Tamási Áron: *Ölelő szeretettel. Válogatott irodalmi levelek*. Budapest, 2008. 160. sz. Sütő Andrásnak. Budapest, 1957. júl. 10.)

„Kedves Bandikám! Már harmadik hete itt vagyok az Akadémiai Üdülőben. *Aliszka beszélt rá*. S én is gondoltam, hogy az enyhén magaslati hely majd jó lesz. Erre szükségem is lett volna, mert az utóbbi időben már hetenkint kétszer-háromszor volt zavar a szívemmel.”

(Tamási Áron: *Ölelő szeretettel. Válogatott irodalmi levelek*. Budapest, 2008. 169. sz. Illés Endrének. Mátraháza, 1963. dec. 17.)

*

„Igazán szerettük volna megismerni a kedves Ángyikát is, de ha most nem lehet úgy csinálni, hogy mind a ketten jöjjenek, hátha még egy más alkalommal még találkozunk hamarosan, amit szeretném is, hogy megismerjem személyesen.”

(Nagy Pál szerk.: *Kedves otthoniak. Tamási Áron levelezése a farkaslaki családdal*. Székelyudvarhely, 2006. 36. o. Tamási Gáspár levele Tamási Áronnak. Farkaslaka, 1955. júl. 27.)

„Mi elég jól vagyunk mind a ketten, szép és tiszta lakásban, mert mialatt én otthon voltam, a feleségem a lakás szépítésén dolgozott, kifestették a falakat

és mindent ismét szépen rendbetettek.”

(Nagy Pál szerk.: *Kedves otthoniak. Tamási Áron levelezése a farkaslaki családdal*. Székelyudvarhely, 2006. 37. o. Tamási Áron levele Tamási Ágnesnek. Budapest, 1955. szept. 26.)

„Drága, jó Márta néni!
Kedves Ágnes!

Először is nagyon szépen köszönöm mindazt, amit küldtek nekem, nagyon boldog lettem, amikor Áron odaadta. Elgondoltam, hogy mennyit fáradtatok velem, a szövessel, vásárlással, aztán nagyon meghatódtam, és mit tud tenni ilyenkor az ember, csak sírtam, örömben is, amiért ilyen kedvesen gondoltak rám, meg bánatomban, amiért nem mehettem Áronnal, és nem lehettem ott Magukkal. Amióta Áron megjött és mindig mesél, hogy mi van otthon, még jobban fáj, hogy nem tudtam elmenni.

Most beadjuk azonnal az útlevelekérvényt, hogy tavaszra mindenképpen hazamehessünk, de már télre is meglegyen, hogyha Márta néni gyengébben lenne, bármikor lemehezzünk segíteni. De én remélem, hogy most már jobban lesz, és arra gondol, hogy tavaszig mindig csak erősödni kell, hogy ha lemegezzünk, örömben lehezzünk együtt. Mi most mindig a tavaszi útra gondolunk.

Nagyon el voltam keseredve, mikor Áron mondta, hogy Ágnes ángyomnak nem volt jó a szemüveg! Meg Márta néninek kicsi volt a papucs, de talán azt meg lehet igazítani.

Nagyon kérem, mondják meg Anának, hogy hálásan köszönöm neki a sok fáradságot a ruhával, meg Erzsikének, hogy szótta a szoknyát.

Márta néni kezét csókolom, a testvéreket mind szeretettel köszöntöm, Ágnes ángyomat ölelem, s a levelét várjuk. Terézke.”

„Mindenkinek mondja, Édesapámék is, meg én is látom, hogy Áronnak milyen jót tett az otthonlét, ami elsősorban az Ágnes ángyom gondoskodásának érdeme.”

(Nagy Pál szerk.: *Kedves otthoniak. Tamási Áron levelezése a farkaslaki családdal*. Székelyudvarhely, 2006. 39. o. Aliz levele Tamási édesanyjának, Mártának és Tamási Ágnesnek. A levél keltezetlen.)

Balácsi Dénes

Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2011. április–június

Április

3. – 105 éve született Székelyudvarhelyen **ifj. Szemlér Ferenc** költő, író, műfordító (megh. Bukarest, 1978. jan. 9.). 1912–16 között szülővárosában tanult, a román betöréskor Szekesfehérvárra menekült a család. Bukarestben végzett jogot, 1930–48 között ügyvéd volt Brassóban, és újságíróként is tevékenykedett. 1948-tól Bukarestben, pár év múlva újra Brassóban élt, az *Igaz Szó* szerkesztője volt, 1956-tól végleg visszaköltözött a fővárosba. Termékeny alkotó volt, több mint fél-száz önálló kötete jelent meg.

9. – 5 éve hunyt el Csíkszeredában **Kardalus János** tanár, tanfelügyelő, néprajzi író (1935. szeptember 20-án született Bögzőben). Székelykeresztúron végezte a tanítóképzőt 1954-ben. Csehétfalván, Oroszhegyen, Székelypálfalván és Homoródalmáson tanított, 1974-től a Hargita megyei Népi Alkotások Házának volt igazgatója. Több tanulmánya, kötete jelent meg vidékünk néprajzáról: *Kapuk és kerítések Hargita megyében* (Csíkszereda, 1977), *A festett bútort* (Csíkszereda, 1982), *Székely festett bútort* (Bp., 1995), *Utcater-díszítés a Homoród mentén. Motívumok, jelek, jelképek* (Csíkszereda, 2001).

10. – 130 éve született Marosújváron **Kováts István** fotóművész. 1906-tól dolgozott Székelyudvarhelyen. A húszas évektől Haáz Ferenc Rezsővel bejárta a Székelyföldet; a város közéletéről készített felvételei is dokumentum értékűek. A harmincas években három aranyérmert nyert országos fotókiállításokon. Kb. 40.000 felvételt számláló gyűjteményt hagyott hátra, ezek közül többet kötetben közöltek. Székelyudvarhelyen halt meg 1942. aug. 18-án.

11. – 120 évvel ezelőtt hunyt el **Tözsér László** egyháztörténelmi író. Máréfalván született 1865. január 5-én. Udvarhelyen kezdte középiskolai tanulmányait. Verseket, útirajzot közölt már fiatal korában.

11. – 60 éve született Brassóban **Wam József Péter** szobrász, hitoktató. Székelyudvarhelyen él. Műszaki tisztiiskolát végzett; domborműveinek témája: történelem és népelet.

13. – 25 éve halt meg **dr. Örösi Pál Zoltán** méhész, Kossuth-díjas egyetemi tanár (szül. Szudv., 1904. jan. 14.).

15. – 90 éve született **dr. Ferenczi István Mihály** régész, történész Kolozsváron. A Homoród mentével és a Sóvidékkel kapcsolatos régészeti kutatásairól több tanulmányt közölt. Magyar nyelven megjelent kötetei: *Régészeti megfigyelések a Limes Dacicus északnyugati szakaszán* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 129., Kv., 1941), *Csikkarcsfalvi régiségek* (ETF 165., Kv., 1943), *Észrevételek az erdélyi részkeleti népi és műveltségi elemeivel kapcsolatban* (Szolnok, 1997) és *Besenyő szállások a Nagy-Szamos-Sajó mentén* (Szudv., 1999).

21. – 70 éve hunyt el **Embery Árpád** költő, közíró, a székelyudvarhelyi Római Katolikus Gimnázium tanára (szül. Kv., 1863. jan. 5.).

22. – 255 évvel ezelőtt hunyt el Nagyajtán **Cserei Mihály** történetíró. Csíkrákoson született 1668. október 21-én; az udvarhelyi Református Kollégiumban tanult. Teleki Mihály titkára volt, majd tartományi biztos, Thököly oldalára állt, emiatt Havasalföldön kellett bujdosnia. Az erdélyi emlékirodalom ismert képviselője a Rákóczi-szabadságharc idején a Habsburgok oldalán vállalt állami tisztségeket. A kurucok elől Brassóba menekülve 1707-től kezdte el írni, majd Nagy-

Cserei Mihály szobra Csíkrákoson

ajtára visszavonulva folytatta fő művét: Nagyajtai Cserei Mihály Históriaját, amely Erdély 1661–1711 közötti eseményeit irodalmi igénytelenséggel örökítette meg. Munkája kéziratban terjedt, Kazinczy Gábor adta ki Pesten, 1852-ben. Szülőfaluja iskolája az ő nevét viseli.

22. – 160 évvel ezelőtt halt meg Kolozsváron **Bodola Sámuel** tanár, 1861-től református püspök. Székelyudvarhelyen született 1790. december 10-én. Szülővárosában, a református Kollégiumban (1803-ig) és Nagyenyeden járt középiskolába, majd teológiát és filozófiát tanult, vizsgái letétele után két évig a göttingai egyetemen is képezte magát. 1816-ban Kolozsváron udvari pap özv. b. Dániel Istvánné udvarában, ugyanabban az évben már Héderfáján lelkész, 1817-ben pappá avatták. 1820–33 között az udvarhelyi főiskola teológiatanára volt, és igazgatta is a kollégiumot, majd a kolozsvári főiskolára helyezték. 1836-ban a református egyház főjegyzője, 1841-től nagyenyedi kollégiumi tanár, 1852-től püspökhelyettes, 1854-től a kolozsvári teológiai szeminárium igazgatója. 1861-től református püspök. Teológiai tárgyú munkái jelentek meg.

27. – 100 éve született Küsmöden **Kovács György** író és közíró (megh. Marosvásárhely, 1990. okt. 22.).

27. – 65 éve született Kápolnásfaluban **Lőrincz György** író. 1973-tól él Székelyudvarhelyen, 1990–2010 között megyei művelődési felügyelő. Több novella- és riportkötete, regénye jelent meg. Tagja a magyar és a román írószövetségnek.

Május

1. – 160 éve született Hárón **Váró Ferenc** író, a székelyudvarhelyi Állami Főreáliskola tanára (megh. Nagyenyed, 1924. ápr. 17.).

1. – 80 éve született Székelyudvarhelyen **Jánky Béla** költő, műfordító, szerkesztő. A kolozsvári *Igazság*, majd 1957-től a *Dolgozó Nő*, 1974-től a *Napsugár* szerkesztője volt. Román irodalmat és népköltészetet fordított. Kolozsváron halt meg 2009. október 26-án. Több vers- és gyermekverskötete jelent meg: *Leánykérő* (Bukarest, 1956), *Ezüst ember tánca* (Buk., 1969), *Fecskelánc* (Buk., 1981), *Fiúban, földben* (Buk., 1982), *Szerencsefű. Versek* (Bukarest, 1987), *Napkosár*

(1990), *Sárkánymosoly* (Kolozsvár, 1995).

5. – 30 évvel ezelőtt hunyt el Budapesten **Finta Gerő** költő, műfordító (szül. Tordakeresztúr, 1889. dec. 31.). 1915–28 között az udvarhelyi Református Kollégium tanára volt.

8. – 20 éve hunyt el **Molnár Jakab** közíró, szerkesztő (szül. Homoród-szentmárton, 1926. jan. 3.).

9. – 60 éve született Szovátán **Mátyás Árpád** tanár, riporter. Székelyudvarhelyen végezte a középiskolát 1958-ban.

10. – 195 éve született Mezőmadarason **Pataky Pál**, a székelyudvarhelyi Református Kollégium tanára (megh. Szudv., 1875. máj. 2.). A bécsi orvostudományi egyetemen tanult, az udvarhelyi Református Kollégiumban német nyelvet tanított 1845-től, 1856-tól pedig természetrajzot és vegytant. Az 1848–49-es szabadságharcban Bem tábornok segédorvosa volt.

11. – 60 éve született Székelyudvarhelyen **Straub Károly** tanár, úszóedző, síoktató.

13. – 40 éve hunyt el **Bányai János** geológiai szakíró, szerkesztő (szül. Kézdivásárhely, 1886. nov. 6.). 1921–31 között Székelykeresztúron volt tanár, 1931-től élt Udvarhelyen, több munkája itt jelent meg; 1942-ben Szegeden doktorált. Iskolát (Bányai János Műszaki Kollégium) neveztek el róla.

14. – 95 éve született Udvarhelyen **Méhes György** író, gyermekíró, szerkesztő. Eredeti neve Nagy Elek. Kolozsváron tanult, jogot végzett. Több lapnak volt munkatársa, azonban ki-

szorították az újságírásból és nevének használatától is eltiltották, akkor vette fel tanár őse nevét. A második világháborút követő rendszerváltás utáni további gáncsoskodás miatt az ifjúsági irodalomba és műfordításba menekült. Több ifjúsági és gyermekregény szerzője, félszáznál több munkáját adták ki.

19. – 150 éve született **Paál Árpád** (bethlenfalvi) író, újságíró, politikus Nagyváradon, ott kezdte tanulmányait, a székelyudvarhelyi főreáliskolában folytatta, ott érettségizett 1880-ban. A budapesti műegyetemen folytatta tanulmányait, majd jogi pályát választott. Állami számvevőszéki főtanácsos, 1918–19-ben Udvarhely vármegye alispánja, a székely Nemzeti Tanács elnöke volt, 1920-tól pedig a *Keleti Újság*, a *Napkelet* főszerkesztője. 1921-ben Kós Károllyal és Zágony Istvánnal fogalmazták meg *Kiáltó* című röpiratukat. Alapító tagja volt az Erdélyi Szépművészeti Céhnek.

19. – 75 éve hunyt el Budapesten **Félegyházi Antal** természettudományi író (szül. Szatmár, 1847. jún. 24.). 1876–1907 között az udvarhelyi Református Kollégiumban tanított.

20. – 25 évvel ezelőtt hunyt el Kölnben **Bene József** képzőművész. Székelydályában született 1903. június 24-én. Az udvarhelyi Református Kollégiumban érettségizett 1921-ben, a bukaresti főiskola festészet és iparművészet szakán végzett. Több képét az udvarhelyi múzeumnak ajándékozta.

26. – 45 éve halt meg **Tamási Áron** író Budapesten (szül. Farkaslaka, 1897. szept. 20.).

29. – 250 éve halt meg **Gyalogi János** udvarhelyi jezsuita rendfőnök, egyházi író, történész. (szül. Gyöngyös, 1686. jan. 6.).

30. – 175 éve született Tarcsafalván **Simén Domokos** hittudós. Keresztúron és Kolozsváron tanult, teológiát végzett. 1863–66 között a keresztúri gimnázium tanára, igazgatója volt, majd Kolozsváron lelkész és teológiai tanár. 1878. szeptember 9-én hunyt el Kiskadácsban.

31. – 60 éve született Bukarestben **Fodor S. Sándor** tanár, tanfelügyelő, sajtómunkatárs. Vargyason, Nagysolyosban, 1979-től Székelykeresztúron tanít, társszerzője *A székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnázium 200 éves története* (Kv., 1993) c. monográfiának.

Bányai János

Június

4. – 90 éve született Zetelakán **Márton János** színész, rendező, író. Az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban járta az alsóbb osztályokat, Keresztúron a tanítóképzőben végzett 1944-ben. Szülőfalujába került; az *Énekes madár* színészeként és rendezőjeként nagy sikert aratott 1946-ban, ettől kezdve a kolozsvári Állami Magyar Színház művésze volt. Közben jogi diplomát szerzett. Ő rendezte Bolyai Farkas 1818-ban kiadott *A párisi per c. ötfelvonásos „érzékeny játékát”*. Dehel Gáborral színpadra írta Jókai *Az aranyember és A köszívű ember fiai c.* regényét. Egyfelvonásai közül leg-sikeresebb *A fekete macska* című.

4. – 70 éve született Udvarhelyen **Kinda László** fogorvos, az első iskolai fogászati rendelő létrehozója. Kézilabdázóként sikeres A-osztálybeli játékos volt. Megszervezte a marosvásárhelyi Știința, a csíkszeredai Voința B-osztályos férfi kézilabdacsapatokat, 1966–72 között az udvarhelyi Voința női A-osztályos, később a B-osztályos női kézilabdacsapat edzője volt. 1996-tól az első helyi televíziós sportműsort szerkesztette. A két kábeltévé-társaság összeolvadása után a D3 Televízió sportszerkesztője volt.

4. – 35 éve halt meg **Rösler Károly** festő (szül. Szudv., 1899. jún. 21.).

5. – 85 éve született Udvarhelyen **Simó József** keramikus, Munkácsy-díjas építészmérnök.

5. – 60 éve született Pusztakamaráson **Székely Ferenc** néprajzkutató. Székelyudvarhelyen végzett szakközépiskolát, Erdőszentgyörgyön tanított. Vadasd néprajzáról több tanulmányt közölt; kötete: *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon* (Szudv., 1999).

6. – 150 éve született Székelyszent-erzsébeten **Sz. Szakács Péter** jogász, lapszerkesztő (megh. Bikafalván 1947-ben).

9. – 45 éve halt meg Kolozsváron **Benczédi Pál** bibliográfus, történész, műfordító. Benczeden született 1883. január 2-án. Székelykeresztúron és Kolozsváron, majd Manchesterben tanult. Teológiai tanár, később akadémiai könyvtáros volt. Kiadta Jánosfalvi Sándor István *Utazás a két Homoród mentén c.* munkáját (Kv., 1941).

11. – 100 éve született Kolozsváron **Váróné dr. Tomori Viola** lélektani és neveléstudományi szakíró. 1942-től

Kriza János

élt Udvarhelyen, 1945–52 között a tanítóképző tanára, majd igazgatója volt.

11. – 30 éve hunyt el **Márkos Albert** zeneszerző (szül. Székelykeresztúr, 1914. okt. 17.). Részt vett az új unitárius énekeskönyv összeállításában. A keresztúri dalegylet 1991-től az ő nevét viseli.

18. – 35 éve halt meg **Kulcsár Béla** szobrász, festő Marosvásárhelyen (szül. 1929. febr. 2.). 1975-ben megnyerte az 1848-as agyagfalvi nemzetgyűlés színhelyén felállítandó emlékmű országos pályázatát; ennek elkészítése közben érte szívroham. Munkáját Hunyadi László és Kiss Levente fejezték be 1980-ban.

20. – 120 éve született Lécfalván **Keresztes Károly** zeneszerző, lapszerkesztő (megh. Gyergyószentmiklós, 1944. szept. 9.). Székelyudvarhelyen járt középiskolába, jogot végzett, majd a pesti Zeneakadémia magántanulója volt. Kodálllyal és Bartókkal kapcsolatba kerülve a népzenei motívumokat saját műveiben is hasznosította; utóbbi számára háromszéki dalokat gyűjtött. Megzenésítette Nyíró József *Júlia szép leány c.* balladáját. Daljátékaiból csak kettő jelent meg nyomtatásban.

21. – 205 éve született Bágyban **Török János** tanár, tankönyvíró, a függetlenségi harc vértanúja. A Makk-féle összeesküvésben való részvétel vádjával kötélt általi halálra ítélték, 1854. március 10-én végezték ki Marosvásárhelyen, a Postaréten.

21. – 85 éve halt meg Piliscsabán **Nagy Vilmos** katonatiszt, katonai szakíró.

Parajdon született 1884. május 30-án. A budapesti Ludovika Akadémián végzett, az első világháborúban vezérkari tiszt, 1934-től vezérőrnagy, 1937-től altábornagy, később tábornok és vezérezredes, 1942-43-ban honvédelmi miniszter volt. A nyilas uralom alatt fogságban tartották.

25. – 160 éve született Székelyudvarhelyen **Fülei Szántó Lajos** költő. Középiskolába szülővárosa Római Katolikus Gimnáziumába járt. Katolikus teológián tanult, a püspöki kancellárián volt hivatalnok, 1880-tól pedig Marosújváron lelkész. Két évvel később otthagyta a papi pályát, Budapestre költözött, ahol újságíró, majd postatisztviselő lett. Több verskötetete jelent meg. 1910. december 8-án halt meg.

25. – 195 éve hunyt el **Szentes Antal Regináld** Ferenc-rendi szerzetes, tanár Udvarhelyen. Madéfalván született 1747-ben, Csíksomlyón tanított, később a székelyudvarhelyi rendház főnöke. Iskoladrámákat írt, ilyen előadásokat szervezett. Ilyen munkái közül a *Rusticus imperas* meg a *Zápolya János* és *Bebek* címűeket tartják jelentősnek, mindkettő átdolgozás. Humora, a népnyelv zamata miatt népszerűek voltak.

28. – 210 éve született Nagyajtán **Kriza János** költő, népköltészetgyűjtő (megh. Kolozsvár, 1875. márc. 26.). 1825–29 között Székelykeresztúron tanult, a harmincas évek közepén a berlini egyetemen, ott figyelte fel Herder és a Grimm testvérek munkásságára, ezáltal figyelme a népköltészetre irányult. Verseket közölt; sikeres (nép)dalai (*Erdővidék az én hazám, Szegény székely nótája*) folklorizálódtak. 1861-től erdélyi unitárius püspök. Bár fiatal korától gyűjtötte a népi alkotásokat, a *Vadrózsák* című kötet csak 1863-ban jelent meg, anyagiak hiányában; a folytatás meg sem jelent. Az első modern szempontú népköltési kiadványnak tartják, amely a tájnyelvi jellegzetességeket is feltüntette; sok vidéki munkatárs közreműködött az anyaggyűjtésben. Kriza nagy érdeme a székely balladakincs felfedezése.

29. – 50 éve született Marosvásárhelyen **Medgyesi Emese** író. 1984–90 között Székelykeresztúron tanított a Petőfi Sándor Általános Iskolában, majd az Orbán Balázs Gimnáziumban.

Összeállította P. Buzogány Árpád

Plugor Sándor

Kőrösi Csoma Sándor

Széchenyi István

Szent István

Szent László

*Vetró András történelmi nagyjai
Vetró Bodoni Barnabás és Kovács Árpád felvételei
Lásd cikkünket a 16. oldalon.*